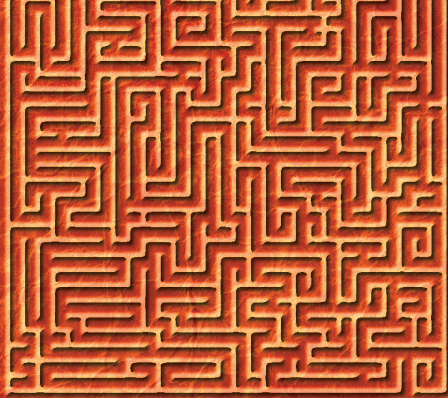
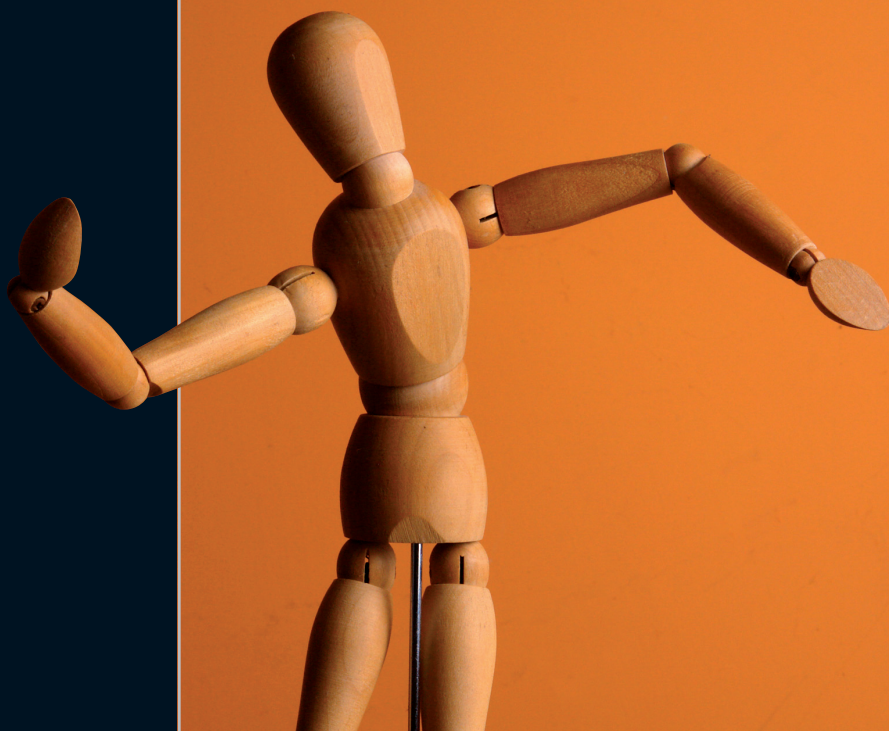

LESZEK
PLOCH

KONTEKSTY AKTYWNOŚCI ARTYSTYCZNEJ OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

 engram

Difin

KONTEKSTY AKTYWNOŚCI
ARTYSTYCZNEJ OSÓB
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

LESZEK
PLOCH

KONTEKSTY AKTYWNOŚCI
ARTYSTYCZNEJ OSÓB
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Wydanie publikacji dofinansowane z funduszy Uniwersytetu
Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.

Copyright © by Difin SA
Warszawa 2014

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie
i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej pracy bez
zgody wydawcy zabronione.

Książka ta jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś prze-
strzegał praw, jakie im przysługują. Jej zawartość możesz udostęp-
nić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie
publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj
ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując jej
część, rób to jedynie na użytek osobisty. Szanujmy cudzą wła-
sność i prawo.

Recenzenci
prof. zw. dr hab. Janina Wyczesany
prof. zw. dr hab. Szymon Kawalla

Redaktor prowadząca
Iwona Kuc

Korekta
Anna Baranowska

Projekt okładki
Janusz Fajto

ISBN 978-83-7930-371-7

Difin SA
Warszawa 2014
00-768 Warszawa, ul. F. Kostrzewskiego 1
tel. 22 851 45 61, 22 851 45 62, fax 22 841 98 91
Księgarnie internetowe Difin:
www.ksiegarnia.difin.pl www.ksiegarniasgh.pl
Skład i łamanie: Edit sp. z o.o., www.editstudio.pl
Wydrukowano w Polsce

Spis treści

Wstęp

7

Rozdział 1. Wyzwania i wyznaczniki rozwoju aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością

15

- 1.1. Wokół identyfikacji pojęcia aktywność artystyczna 20
- 1.2. Struktura form aktywności artystycznej 30
- 1.3. Koncepcja uczestnictwa artystycznego osób z niepełnosprawnością 52
- 1.4. Aktywność artystyczna z perspektywy pedagogiki specjalnej 69
- 1.5. Zagrożenia aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością 85
- 1.6. Determinanty aktywności artystycznej w życiu i edukacji 98

Rozdział 2. Kierunki biegu aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością

117

- 2.1. Podmiotowość biegu uczestnictwa artystycznego osób z niepełnosprawnością 117
- 2.2. Bieg rozwoju kompetencji zaangażowania twórczego osób z niepełnosprawnością 148
- 2.3. Uwarunkowania zewnętrzne uczestnictwa artystycznego osób z niepełnosprawnością 169
- 2.4. Osobowe uwarunkowania uczestnictwa artystycznego osób z niepełnosprawnością 187
- 2.5. Obiektywizacja działań twórczych uczestników aktywności artystycznej 201
- 2.6. Równowaga przeżyć osobistych uczestników aktywności artystycznej 218

Rozdział 3. Teoretyczno-praktyczne możliwości kreowania aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością

255

- 3.1. Wybrane aspekty uwarunkowań rozwoju aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością (na przykładzie pracy placówek specjalnych) 255
- 3.2. Niektóre inicjatywy wspierające rozwój aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością 283

3.2.1. Fenomen dźwięku jako cenne źródło rozwoju aktywności osób z niepełnosprawnością	286
3.2.2. Technika dialogu światła i muzyki w inspiracji muzycznej osób z niepełnosprawnością	299
3.2.3. Edukacja pozaszkolna w orkiestrze	310
3.2.4. Gościnne koncerty orkiestry Mazowiaci	316
3.2.5. Bajki muzyczne	324
3.2.6. Pantomimiczne układy choreograficzne	339
 Rozdział 4. Pedagogiczno-etyczne aspekty włączania osób z niepełnosprawnością do kultury artystycznej	 348
4.1. Aspekty pedagogiczne uwrażliwiania środowisk sztuką artystyczną osób z niepełnosprawnością	348
4.2. Wybrane uwarunkowania etyczne postępowania aktywizującego artystycznie osoby z niepełnosprawnością	359
 Zakończenie	 369
 Bibliografia	 373

Wstęp

Dynamizm biegu aktywności artystycznej licznej grupy osób z niepełnosprawnością może dziś być dowodem jej szczególnej wartości edukacyjnej, wychowawczej, włączającej społecznie, coraz bowiem skuteczniej odpiera i niweluje negatywne stereotypy, uproszczenia oraz uprzedzenia panujące w społeczeństwie. Aktywność ta wzbudza uzasadniony podziw, uznanie i szacunek. Udział w bezpośrednim odbiorze osiągnięć artystycznych osób z niepełnosprawnością pozwala kształtować odpowiednie postawy nie tylko na poziomie lokalnym. Paradygmat „współlistnienia w kulturze” zaczyna nabierać innego, głębszego znaczenia, pozwala budować nadzieję na porozumienie, współpracę, tolerancję, wspieranie oraz wychodzenie naprzeciw specjalnym potrzebom i oczekiwaniom uzdolnionych artystycznie uczestników biegu tego typu aktywności.

Przedmiotem proponowanej Czytelnikowi pozycji jest wieloaspektowo ujęta działalność ukierunkowana na aktywność artystyczną osób z niepełnosprawnością. Warto wiedzieć, że udział w działaniach artystycznych jeszcze do niedawna nie był dany tej grupie osób; nie doceniano, lekceważono i marginalizowano wszelkie tego rodzaju próby. Okazuje się, że aktywność ta może stanowić specyficzną relację międzyludzką, w ramach której postawa prospołeczna, komunikacja, empatia oraz tolerancja znajdują swoje cenne, niepowtarzalne ujście. Ma to oczywiście swoje przełożenie na efektywność pracy włączającej jednostki z niepełnosprawnością do kultury artystycznej. Podstawowym założeniem autora stały się studia nad wspomnianą grupą osób, uwikłanych w nurtujące sprawy realiów działań artystycznych, oraz nad możliwymi perspektywami rozwoju i aktywności twórczej tych osób, zarówno w wyniku intencjonalnych procesów edukacyjnych, terapeutycznych, myślenia twórczego, kreatywnej postawy, jak i spontanicznie zróżnicowanych procesów oraz uwarunkowań w ich aktywizacji twórczej lub/i odtwórczej w kulturze. Z kolei pojawiła się chęć szczegółowego zbadania – na miarę możliwości – rzeczywistych oraz identyfikacji pozornych problemów dotyczących uzdolnionych jednostek z niepełnosprawnością, podejmujących aktywność artystyczną. Podstawową przesłanką interpretacji owej rzeczywistości okazały się wyniki dobrych praktyk pedagogiczno-terapeutycznych, twórczych i artystycznych tych osób,

które przyczyniły się do utwierdzania przekonania o słuszności idei humanizmu, włączania inkluzyjnego w kulturę oraz o nieocenionym znaczeniu doświadczeń i losów życiowych jako sprawców inspiracji i celu wszelkich działań wyznaczających codzienną treść ich życia, inspiracji twórczej oraz bogactwa doznań w wyniku aktywności podejmowanej w środowisku własnym i poza jego obrębem.

Intensywnie zaznaczający się ruch aktywności artystycznej omawianej grupy osób zasługuje na naukową dyskusję oraz analityczne koncepcyjne przemyślenia w tym zakresie jako przyczynek do rozwoju pracy badawczej, nakierowanej na ustalenie wszechstronnych uwarunkowań i zagadnień powszechnej edukacji oraz promocji aktywności artystycznej w kulturze. Zwolennikom działań uwzględniających ową aktywność w formach arteterapeutycznych, włączających twórczo lub/i odtwórczo, a jednocześnie wzbogacających nieustannie podstawy teoretyczno-praktycznego ujęcia pedagogiki specjalnej, jasny wydaje się pogląd, że to od wartości i jakości realizowanej edukacji artystycznej, działań rozwijających twórczo osoby z niepełnosprawnością będzie zależeć w konsekwencji wartość i jakość uprawianej przez nie sztuki.

Praktyka w tym obszarze utrwała niestety narastającą rozbieżność między stanem oczekiwanym co do udziału osób z niepełnosprawnością w aktywności artystycznej a brakiem możliwości rozwijania indywidualnych zainteresowań, uzdolnień, talentów. W odpowiedzi na rozszerzający się kryzys udziału tej grupy osób w kulturze, zaczęła rozrastać się względnie niezależna aktywność środowisk lokalnych, samorządowych, organizacji pozarządowych. Impulsem do działania stała się wewnętrzna potrzeba zwrotu ku naturalnym powinnościom włączania do życia w kulturze artystycznej bez względu na reprezentowany rodzaj i poziom ograniczeń psychofizycznych. Podejmowane innowacyjne i alternatywne inicjatywy w tym zakresie dają podstawy do utrwalania się kulturowego obyczaju uczestnictwa artystycznego wszystkich bez wyjątku zainteresowanych osób, także w różny sposób dotkniętych niepełnosprawnością. Ruch ten pozwala skutecznie wzbogacać poziom kulturowy ogółu społeczeństwa. Posługując się cytatem J. Materne (1999) można powiedzieć: *etos opiekuńczy jednostek jako trwały obyczaj postępowania wyrażającego troskę o innych ludzi ma swoje źródła zarówno w biologicznym instynkcie ludzi, jak i w ich właściwościach duchowych. Jednak celem owego postępowania jest dobro ludzi zawsze skonkretyzowane ich określoną sytuacją życiową. [...] Etos opiekuńczy ma więc wymiar głęboko moralny i duchowy. Wynikające z tego normy życiowe stają się zasadą porządkującą oraz scalającą osobiste działania*¹.

Obecne spojrzenie przez pryzmat kontekstowości aktywizacji artystycznej omawianej grupy osób ma za zadanie odróżnić ją od aktywności powszechnie, nie zawsze obiektywnie, spostrzeganej i ocenianej w różnych kręgach. Dziś aktywności artystycznej towarzyszy zupełnie inna aura. Po pierwsze, ogromnie

¹ J. Materne, *Pedagogika socjalna*, Mater, Szczecin 1999, s. 43 i 65.

zróżnicowany stopień dostępności do edukacji, działań usamodzielniających, pozycji podmiotów życia publicznego, sprzyjających warunków współtworzenia kultury. Swoje całkowicie odrębne szanse, niekiedy ze sobą nieporównywalne mają np. osoby z wadami wzroku, słuchu, mowy, aparatu ruchu, z niedostosowaniem społecznym, z niepełnosprawnością intelektualną, problemami psychicznymi, autyzmem. Po drugie, trzeba pamiętać o bardzo zróżnicowanej dynamice oraz skrajnie zróżnicowanych perspektywach przygotowania zawodowego, kompetencji i granic twórczych możliwości poszczególnych grup z niepełnosprawnością. Dodatkowy element specyfiki może stanowić też fakt, że czym innym były załączki kultury omawianej grupy osób jeszcze przed dwudziestu laty, a czym innym jest ona dziś, w warunkach zaawansowanej integracji oddziaływań pedagogów, psychologów, terapeutów, prawników, administracji rządowej i pozarządowej. Nadal niestety utrwała się głęboko zakorzeniony stereotyp wywołujący nieporozumienia w obszarze powszechnej akceptacji, interpretacji, zrozumienia i uznania wysiłków aktywności twórczej omawianej grupy².

Pytanie o znaczenie aktywności artystycznej dla podnoszenia poziomu udziału w kulturze czy dla rehabilitacji społecznej osób z niepełnosprawnością ma coraz większy sens w dobie upowszechniania strategii inkluzji, powszechności kultury wyrażającej ich tożsamość oraz mającej znaczące, określone miejsce. Postawione pytanie ma charakter nie tylko koncepcyjny, ale jak można sądzić, dotyka ważnej działalności edukacyjnej w czasach, kiedy z jednej strony usilnie nawiązuje się do tradycyjnej koncepcji pracy pedagoga specjalnego w przygotowaniu ucznia do czynnego udziału w kulturze artystycznej, a z drugiej w coraz szerszym zakresie realizuje się edukację otwartą, tj. opartą na udziale całego środowiska, w tym twórczego. Z uznaniem można dziś zaobserwować – na przykładzie cennych inicjatyw środowisk omawianej grupy osób – nieczęste, ale wymowne określanie podejmowanych działań ze względu na obszary kultury, np. kultura społeczna, estetyczna, moralna, pracy i współpracy międzyludzkiej. Coraz częstsze przykłady z praktyki pozwalają ukazać istotnie korzystne zmiany i tendencje w realiach oczywistej (często pozorowanej jeszcze) interakcji ze środowiskiem profesjonalistów we wspólnie podejmowanych działaniach artystycznych, twórczych i odtwórczych. Wspomniane wyżej aspekty wymagają uogólnienia, analizy perspektywnej w świetle dających się zaobserwować tendencji postępowania, niepozorowanej aranżacji i promocji kultury artystycznej osób z niepełnosprawnością.

W rozdziale pierwszym, dotyczącym wyzwań i wyznaczników rozwoju aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością, zaproponowano dyskusję wokół

² Por. L. Ploch, *Izolacja w kulturze osób z niepełnosprawnością – dyletantyzm czy zaniedbanie?*, [w:] L. Pytka, T. Zacharuk, E. Jówko (red.), *Inkluzja społeczna jako remedium pedagogiczne w dobie kryzysu*, Monografie nr 148, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2014, s. 317–334.

identyfikacji pojęcia „aktywność artystyczna” w ujęciu teoretycznym. Starano się przedstawić propozycję określającą aktualne możliwości i warunki jako obszar praw oraz powinności zarówno pedagogów, jak i osób z niepełnosprawnością, a także jako system organizacyjny o wymiarze społecznym, terapeutycznym, włączającym i aktywizującym twórczo. Złożoność omawianej problematyki ujawnia, że na aktywność tę składają się: wykonywane przez jednostkę działania i czynności o charakterze kreacji twórczej, polegające na obserwowaniu zjawisk oraz zachowań wiążących ją ze sztuką artystyczną, eksplorowanie różnych dzieł artystycznych, dociekanie i stawianie własnych propozycji związanych z funkcjonowaniem artystycznym w świecie sztuki i kultury, wyrabianie biegłości i zręczności artystycznych poprzez udział w systematycznej praktyce działalności twórczej i odtwórczej, umiejętne koncentrowanie sił oraz form charakteryzujących indywidualną (bądź grupową) aktywność twórczą. W kolejnych rozdziałach omówiono strukturę form aktywności artystycznej, do których zaliczono takie formy, jak: edukacyjna, wychowawcza, poznawcza, inspirująca, kształcąca, usprawniająca, stymulująca, rozrywkowa, terapeutyczna, rozwijająca, utrwalająca, włączająca, integrująca, odtwórcza, twórcza, zabawowa, odkrywczą, relaksacyjną, animacyjną, eksploracyjną, heurystyczną, samoregulacyjną. Tym samym starano się wskazać na określony, konsekwentnie obecny i podstawowy związek pomiędzy koncepcją uczestnictwa artystycznego a pedagogiką specjalną, możliwościami edukacji włączającej twórczo oraz wartościami czynnego uczestnictwa kulturowego, umacniającymi zasadność priorytetu wciąż niedocenionej problematyki wartości rozwoju wszelkich działań aktywizujących twórczo osoby z niepełnosprawnością. Uznano, iż edukacja artystyczna i udział w kulturze powinny integralnie wpłatać się w treść życia omawianej grupy osób, aby przyczynić się do budowania wspólnej tradycji kultury. Podejmowane inicjatywy artystyczne nie muszą stanowić o istocie twórczości w kategoriach „lepszy – doskonalszy – idealny”, lecz w kategoriach „inny”, co także może oznaczać: nowy, ciekawy, oryginalny, użyteczny, piękny. Aktywność artystyczną potraktowano tu więc jako element składowy procesu twórczego, efekt przemian zachodzących w samym artyście, między jego świadomością a aktualnie prezentowanymi indywidualnymi rezultatami twórczymi.

W rozdziale drugim wiele uwagi poświęcono ukazaniu kierunków biegu aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością. W oparciu o 35 wybranych losowo życiorysów zaprezentowano osoby reprezentujące skrajnie różne środowiska, zróżnicowany stopień niepełnosprawności, indywidualne możliwości własne, rodzaj zainteresowań oraz dokonań, a zarazem uwidaczniające bogaty zakres nabytego doświadczenia oraz wyniki uzyskanych indywidualnie osiągnięć artystycznych. Prezentację losów uczestników postanowiono przedstawić w dwóch etapach: ogólnej charakterystyki przypadku (jako wprowadzenie) oraz biegu aktywności artystycznej w oparciu o pięć zmiennych, tj.: zaangażowania twórczego, warunków zewnętrznych aktywności, warunków osobowych, obiekty-

wizacji działań twórczych, stanu równowagi przeżyć. W rozdziale tym starano się wskazać, iż wraz z określeniem biegu uczestnictwa artystycznego omawianej grupy osób wyłania się fakt zawyżonego nasycenia silnymi związkami emocjonalnymi, zarówno wśród samych uczestników, jak i środowiska, powodującego zbyt krytyczne, bezrefleksyjne przyjmowanie i utrudnione wzrastanie w kulturze. Okazuje się, że w biegu tym poszczególne jednostki mają szansę sytuowania siebie, czyli świadomego obierania kierunku, odpowiedzialnego kreowania swoich wytworów twórczych, budowania własnej tożsamości artystycznej. Na tej drodze mają szansę kształtować się z powodzeniem indywidualne sądy, wyobrażenia oraz poczucie własnej wartości. W tym nurcie aktywności artystycznej zawsze mogą pojawiać się nowe zadania do wykonania, odnawiać się, a z uwagi na ciągły rozwój interakcji, nabywane doświadczenie i ewidentne dokonania artystyczne – wzbogacać się, dojrzewać, konkretyzować. Może także pojawić się systematyczna kontrola własnych postaw oraz dialog wewnętrzny i/lub z grupą. W nurcie biegu aktywności artystycznej uruchamiany może być również trening zwiększający wrażliwość na piękno sztuki, kształtujący otwartość oraz tolerancję, wzmacniana może być potrzeba włączania się do dialogu i współdziałania twórczego. W miarę nabywania doświadczenia indywidualnego może się podwyższać wkład własny jednostki, wzrastać poziom dokonań twórczych, a tym samym zmieniać się sposób ujmowania rzeczywistości artystycznej i kreowania indywidualnej tożsamości twórczej. Wraz z rosnącym zaangażowaniem osoby z niepełnosprawnością dojrzewać może poziom organizacji osobistego doświadczenia twórcy i zarazem przekształcać się jego najbliższe otoczenie społeczne, lokalna rzeczywistość. Indywidualny tok percepcji rzeczywistości artystycznej oraz interpretacja właściwości świata kultury tej grupy osób będą zależeć przede wszystkim od struktury jej wkładu własnego, w ramach którego w sobie wyłącznie dostępny sposób się dokonuje. Udział artystyczny i dokonania własne stają się zatem rzeczywistością na gruncie określonego indywidualnego stylu oraz jakości osobistych dokonań. Tym samym bieg aktywności artystycznej jednostki z niepełnosprawnością, rozpoczynający się już w najmłodszych latach, może stanowić nieocenioną wartość sam w sobie, bowiem jest pierwszym, ważnym aktem wprowadzania w tajniki kreatywności, poszukiwania, dociekania, analizowania, kojarzenia na poziomie twórczym.

W rozdziale trzecim uwagę skupiono na determinantach aktywności artystycznej w życiu i wychowaniu. Omówiono wybrane aspekty uwarunkowań rozwoju aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością na przykładzie cennych doświadczeń i propozycji placówek specjalnych oraz organizacji pozarządowych. Zaproponowano prezentację oryginalnych, wybranych inicjatyw nastawionych na rozwijanie aktywności artystycznej omawianej grupy osób. Opis obejmuje: fenomen dźwięku jako dodatkowego źródła w rozwoju aktywności; technikę dialogu światła i muzyki w inspiracji muzycznej; gościnne koncerty orkiestry „Mazowiacy”; bajki muzyczne; pantomimiczne układy choreograficzne. Konkluzje zmierzają

w kierunku uwydatnienia pedagogiczno-wychowawczego oraz adaptacyjno-terapeutycznego określenia kierunku postępowania edukacyjno-włączającego jako całościowo widzianego procesu życiowego, w którym nie ma aspektów marginalizowanych, pomijanych. Zarówno treści, metody, formy, jak i środki nie powinny zatem ograniczać obszaru poznania i funkcjonowania ucznia, a wszelkie inicjatywy pedagoga prowadzącego – mistrza winny być „otwarte przestrzennie” na potrzeby, zainteresowania i możliwości indywidualne uczestników. W poszukiwaniu opartych na pracy twórczej innowacyjnych i alternatywnych form kontaktu z osobą z niepełnosprawnością nie powinno dziś być mowy o ograniczeniach, braku możliwości, niewiedzy, ubóstwie środków. Przedstawione w rozdziale inicjatywy mogą być tego doskonałym przykładem.

W rozdziale czwartym odniesiono się do zagadnień uwrażliwienia środowisk poprzez sztukę osób z niepełnosprawnością, jak też do wybranych uwarunkowań etycznych postępowania aktywizującego artystycznie. Podjęty apel o wzmocnienie działań związanych z takim uwrażliwianiem głosi, iż kompetencje udziału oczekują od ogółu społeczeństwa przede wszystkim obdarzenia zaufaniem tej grupy uczestników aktywności, uznania celowości ich poczynąń, demonstracji zainteresowania dokonującymi się zmianami i ich skutkami oraz otwartego respektowania odmiennych potrzeb nie tylko poszczególnych mieszkańców, lecz także podmiotów życia publicznego. Tym samym uwrażliwienie środowisk poprzez sztukę omawianej grupy osób ma sprzyjać upowszechnianiu się obecności tych artystów, zaakceptowanie ich równego udziału w poszerzaniu dorobku dziedzictwa kulturowego, a także podmiotowe pielęgnowanie wartości aktywności własnej, jednak według kulturowo uformowanych wzorów. Owo uwrażliwienie środowiska powinno mieć trwały związek z procesem sublimowania aktywności kulturalnej wszystkich ludzi, czyli wspólnego uczestnictwa w świecie kultury, mimo odmiennego definiowania, interpretowania, odczytywania.

Prezentowana praca wydaje się pionierska w literaturze przedmiotu, podejmuje bowiem aktualną kwestię zmiany postrzegania człowieka z niepełnosprawnością z perspektywy jego aktywnych działań artystycznych, niezwykłych dokonań i osiągnięć w tym zakresie. Stanowi teoretyczno-praktyczną próbę ujęcia zagadnienia aktywności artystycznej w różnych okresach życia jednostek, uwzględniając jednocześnie różne konteksty niezbędne w procesie ich rozwoju twórczego, funkcjonowania i adaptacji społecznej w kulturze. Praca dokumentuje celowość, słuszność oraz potrzebę wnikania w rozwój duchowy i twórczy jednostek dotychczas niestety marginalizowanych, ograniczanych, izolowanych i odrzucanych w środowiskach kultury.

Adresatami tego opracowania są przede wszystkim osoby z niepełnosprawnością, a następnie rodzice, pedagodzy, wychowawcy, nauczyciele, artyści profesjonalni, działacze kultury i sztuki, przyjaciele i koneserzy sztuki, a wreszcie studenci kierunków pedagogiki, pedagogiki specjalnej, psychologii, szkół artystycznych, pracy socjalnej.

Gorące podziękowania kieruję do Pani prof. dr. hab. Janiny Wyczęsany oraz do Pana prof. dr. hab. Szymona Kawalli, których merytoryczna krytyka i cenne wskazówki istotnie przyczyniły się do powstania pracy. Składam Państwu moje bardzo serdeczne podziękowanie za życzliwość oraz wsparcie.

Żywię jednocześnie nadzieję, że publikacja, choć nie wyczerpuje zagadnienia w całości, pobudzi wiele środowisk do zadumy, a zarazem zainspiruje oraz nieoczekiwanie zapoczątkuje ruch inicjatyw zmierzających do zaangażowania zainteresowanych osób w działania artystyczne – bez względu na rodzaj występujących niedomagań oraz zakres specjalnych potrzeb kulturalnych. Nadzieje te kieruję ku tym, którym troska o humanitarny, etyczny, racjonalny i współistnieniowy kształt edukacji i promocji artystycznej leży na sercu.

Rozdział 1

Wyzwania i wyznaczniki rozwoju aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością

Analiza bardzo skromnej jak dotychczas literatury podejmującej zagadnienia teorii oraz koncepcji aktywności człowieka prowadzi do wniosku, że nie jest możliwe zaproponowanie jednoznacznego wyjaśnienia jej istoty, a tym samym ujednoliconego zdefiniowania samego pojęcia „aktywność artystyczna”. Jak można przypuszczać, wielość interpretacji zjawisk związanych z aktem podejmowania tego rodzaju działalności wynika ze złożoności i wielowymiarowości tego określenia. Z kolei pojawiające się różnice w poglądach na jej istotę należy tłumaczyć także zbyt silnie ograniczonym dostępem do jej bezpośredniej obserwacji. Kiedyś pojęcie aktywności artystycznej miało zgoła odmienny zakres znaczeniowy niż dzisiaj, jednak odzwierciedlenie aktywnej postawy twórczej człowieka było zawsze przyczynkiem do sprzecznych refleksji, dociekań, pokusy, inspiracji, symboliki, tradycji, ideałów, żywiołowości, samourzeczywistnienia, marzeń na jawie (Nęcka 2005, Niebrzydowski 1997, Łukasik 1999, Strelau 1998, Popek 2004, Tokarz 1991)¹.

Koncepcja człowieka jako twórcy i jako rozwijającej się podmiotowości bardzo długo torowała sobie właściwą drogę. Dopiero epoka odrodzenia, jak podkreśla R. Schulz (1990), przyznała istocie ludzkiej zdolność do tworzenia². S. Popek (2001) dostrzegł, że *wybitnym ludziom epoki odrodzenia, dla podkreślenia stwarzania przez nich, nadawano przydomek «boski», ale wyrazu stwórca nie używano. Dopiero wiek XIX, a ściślej romantyzm, nobilituje w pełni człowieka na twórcę. Jest to*

¹ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, GWP, Gdańsk 2005; Niebrzydowski L. (red.)(1997), *Drogi samorealizacji młodzieży dorastającej*, Wyd. UŁ, Łódź 2005; Łukasik A., *Zewnętrzne ograniczenia procesu twórczego*, Wyd. WSP, Rzeszów 1999; Strelau J., *Psychologia temperamentu*, PWN, Warszawa 1998; Popek S. (red.), *Twórczość w teorii i praktyce*, Wyd. UMCS, Lublin 2004; Tokarz A. (red.), *Stymulatory i inhibitory aktywności twórczej*, Wyd. SAAW, Poznań 1991.

² R. Schulz, *Twórczość. Społeczne aspekty zjawiska*, PWN, Warszawa 1990, s. 16.

jednak nadal postać owiana tajemniczością³. Romantyczna jednostka stoi wyżej niż przeciętny człowiek, jest kimś wielkim. Uzupełnienie może stanowić wypowiedź U. Bussinger-Ćwierz i Z. Hofmana (1999) [...] w wypowiedziach artystów epoki romantycznej tkwi tendencja do takiej syntezy sztuki i takiej mocy jej wyrazu, która pozwoliłaby «zawładnąć duszą człowieka»⁴. Wydaje się, że ówczesnie patent na podejmowanie aktywności twórczej mieli wyłącznie poeci. Okazuje się, że jeszcze w wieku XIX sądzono, iż twórczość odnosi się tylko do sztuki, do działalności artystycznej, do robienia rzeczy nowych i abstrakcyjnych. W okresie modernizmu większość społeczeństwa tworzyli filistrzy, którzy dążyli wyłącznie do zdobywania dóbr materialnych, a nimi należy gardzić⁵.

Ewolucja pojęcia „aktywność człowieka”, jako przedmiot zainteresowań badawczych psychologii i pedagogiki, wykazała, że wybiega ona poza sferę zaspokojenia różnorodnych potrzeb (w tym biologicznych, społecznych, kulturalnych) i dotyczy także tworzenia warunków dla ich odpowiedniego kształtowania. M. Maruszewski, J. Reykowski, T. Tomaszewski (1966) podkreślają, iż *potrzeby i zadania są głównymi czynnikami pobudzającymi człowieka do aktywności i nadającymi jego aktywności określony kierunek. Aktywność człowieka polega albo na zaspokajaniu potrzeb, albo na wykonywaniu zadań. Motywacja aktywności ludzkiej opiera się na potrzebach i na zadaniach*⁶. Jednocześnie, jak dowodzi M. Tyszkowa (1977) *przez termin aktywność rozumie się wszelkie funkcjonowanie organizmu – zarówno fizjologiczne, jak i psychiczne [...], obejmuje ono ogół reakcji i zachowań organizmu [...], uwypatnia się wewnętrzne raczej niż zewnętrzne źródło funkcjonowania (reakcji) organizmu*⁷. Zdaniem Autorki podejmowana aktywność jednostki może mieć charakter przystosowania się do istniejącej rzeczywistości, względnie może mieć na celu jej przekształcenie z tendencją tworzenia nowej, a tym samym doprowadzić do aktu samorealizacji⁸. W podobny sposób aktywność interpretuje W. Okoń, ujmując ją jako [...] *samorzutną chęć działania wywołującą zewnętrzne i wewnętrzne przejawy działalności*⁹. Powyższe ujęcie aktywności warto poszerzyć o stwierdzenie uzupełniające J. Sobańskiej (1997), która zaznacza, że *aktywność człowieka polega na zaspokojeniu potrzeb biologicznych, społecznych i kulturalnych oraz na wykonywaniu zadań wynikających z uczestnictwa w określonym systemie społecz-*

³ S. Popek, *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wyd. UMCS, Lublin 2003, s. 12.

⁴ U. Bussinger-Ćwierz, Z. Hofman, *Aktywne działania przez sztukę. Chopinowskie inspiracje muzyczne*, Poradnik dla nauczycieli i animatorów kultury, KLANZA, Lublin 1999, s. 49.

⁵ M.S. Szymański, *Twórczość i style poznawcze uczniów*, WSiP, Warszawa 1987.

⁶ M. Maruszewski, J. Reykowski, T. Tomaszewski, *Psychologia jako nauka o człowieku*, KiW, Warszawa 1966, s. 203.

⁷ M. Tyszkowa, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1977, s. 13.

⁸ Tamże, s. 5–16.

⁹ W. Okoń, *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, WSiP, Warszawa 1975, s. 14.

*nym, ze skutków i zależności z otaczającym światem*¹⁰. Autorka zwraca uwagę na potrzebę dostrzegania zjawiska odpowiedzialności środowiska społecznego, nabywania umiejętności rozwiązywania zadań, kwestię budowania właściwych relacji interpersonalnych w środowisku oraz potrzeby uwzględnienia w działaniach pojawiających się zależności i uwarunkowań.

Jan Paweł II twierdził, że współcześnie [...] *czynnikiem decydującym w coraz większym stopniu jest sam człowiek, to jest jego zdolności poznawcze, wyrażające się w przygotowaniu naukowym zdolności do uczestnictwa w solidarnej organizacji, umiejętności wyczuwania i zaspokajania potrzeb innych ludzi*¹¹.

Dociekania powyższe jednoznacznie przekonują, iż w obszarze określania kompetencji uprawniających do podejmowania aktywności przez człowieka nie mogą decydować narzucone prawo, zwyczaj, orientacja, gdyż jak przekonuje praktyka, nigdy nie będą respektowane. Analiza dorobku badawczego w obszarze aktywności jednostki wskazuje na pojawienie się tendencji do uznania jej dominacji w życiu społeczno-kulturalnym. Daje się zaobserwować ciągły zwrot zainteresowania pedagogów i psychologów w kierunku rozwoju aktywności jako ważnego czynnika mającego związek z poprawą jakości życia ludzkiego. Wydaje się, że w tym ujęciu można zaproponować schemat modelu współczesnego sposobu radzenia sobie w niemal całej sferze aktywności człowieka. Na model ten składają się:

- aktywność własna na rzecz samego siebie (samorządność i samodzielność, skłonności i zdolności, dociekliwość i talent);
- dążenie do tworzenia dóbr stałych (materialnych, społecznych, kulturalnych) przez jednostkę bądź zespół;
- aktywność zmierzająca do podniesienia poziomu wykształcenia oraz doświadczenia życiowego, ukierunkowana na działania związane z przyszłością;
- aktywność przejawiająca się w przedsiębiorczości, zaradności, ryzyku, urzeczywistnianianiu podmiotowości własnej i innych;
- działalność wykorzystująca nadarzające się w otoczeniu różne szanse życiowe, społeczne, zawodowe i kulturalne, jednocześnie przyjmująca konsekwencje w obszarze moralności, etyki, kultury i życia społecznego;
- aktywność niezależna od wpływu procesów globalizacji, przede wszystkim w płaszczyźnie dziedzin ekonomii, kultury i sztuki.

Według L. Niebrzydowskiego (1997) można wyróżnić charakterystyczne tendencje rozwojowe, nadające kierunek podejmowanej aktywności człowieka, które mogą przejawiać się w takich dziedzinach samorealizacji, jak aktywność

¹⁰ J. Sobańska, *Aktywność psychomotoryczna dzieci i młodzieży*, [w:] W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1997, s. 22.

¹¹ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone na sesji plenarnej Międzynarodowej Organizacji Pracy*, Genewa 1982.

umysłowo-twórcza, filozoficzno-duchowa, społeczno-organizacyjna, fizyczno-sportowa oraz artystyczno-twórcza¹².

Należy uznać, że u podłoża ludzkiej aktywności własnej leży chęć tworzenia, systemowego zmierzania do obranego celu, doskonałości, szerokiego wzbogacania doznań intelektualno-emocjonalnych o nowe jakości i treści, odkrywania poprzez udział w kulturze i sztuce, tego co dla mnie indywidualnie najlepsze. Owa aktywność, jako sposób funkcjonowania, postrzegania, tworzenia i reagowania na rzeczywistość w przestrzeni, może przybierać charakter twórczy lub odtwórczy.

Przyjmuje się, iż „twórczość” jest terminem wieloznacznym. W bogatej literaturze przedmiotu brak jest powszechnie przyjętej definicji twórczości. Większość pojęć terminu „twórczość” cechuje nieostrość. Zdaniem M.S. Szymańskiego (1987) daje się wyróżnić trzy główne przyczyny tego stanu rzeczy:

- ma on swoje dzieje, odzwierciedla wielowiekową tradycję kultury europejskiej;
- różni autorzy i badacze uwypuklają najczęściej jeden aspekt zjawiska twórczości, pomijając inne;
- w refleksjach i badaniach nad twórczością przyjmuje się różnorodne założenia teoretyczne i metodologiczne¹³.

Ewolucja pojęcia twórczości sprowadza się do rozszerzenia jego zakresu, a to pociąga za sobą także zmianę treści. W tym kontekście nie bez znaczenia wydaje się podjęcie w niniejszych rozważaniach próby zanalizowania pojęcia „twórczość”. Wśród definicji formułowanych współcześnie przez nauki społeczne (zwłaszcza przez psychologię, pedagogikę i filozofię) można znaleźć wiele określeń terminu „twórczość”, choć nadal, jak zauważa S. Popek (2003), termin ten należy do swobodnie i niejednoznacznie określanych w psychologii i filozofii. Autor stwierdza (za Stein 1953, Rogers 1954, Maurry 1959, MacKinnon 1963), iż *najbardziej ogólne definicje twórczości jako procesu zakładają, że twórczość jest procesem prowadzącym do powstania nowego dzieła, uznanego przez pewną grupę ludzi jako zadawalające lub użyteczne w określonym czasie*¹⁴. Według W. Okonia (1992) jest to *proces działania ludzkiego dający nowe i oryginalne wytwory oceniane w danym czasie jako społecznie wartościowe; może przejawiać się w każdej dziedzinie działalności ludzkiej*¹⁵. Jak utwierdza w przekonaniu B. Suchodolski (1980), twórczość to *pewna postawa wobec życia mająca swój wyraz w umiejętności samodzielnego myślenia i rozwiązywania nieznanymi problemów i zadań; występuje tam, gdzie powstają nowe jakości i wartości będące wynikiem osobistych działań i poszukiwań*¹⁶.

¹² L. Niebrzydowski (red.), *Drogi samorealizacji...*, op. cit.

¹³ M.S. Szymański, *Twórczość i style...*, op. cit., s. 10.

¹⁴ S. Popek, *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wyd. UMCS, Lublin 2003, s. 13.

¹⁵ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1992, s. 218.

¹⁶ B. Suchodolski, *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, PWN, Warszawa 1980, s. 535.

W ujęciu T. Marciniaka (1976) twórczość to *świadomy proces powoływania do istnienia określonych wartości*¹⁷. Z kolei J. Zborowski (1986) pojęcie „twórczość” określa w dwóch ujęciach: szerokim i węższym. W ujęciu szerokim formułuje ją jako *wytwarzanie dzieł sztuki, działalność techniczna, naukowa, społeczna, a także tworzenie samego siebie*. W ujęciu węższym natomiast precyzuje, iż jest to *proces przeżyciowo-realizacyjny podporządkowany wytworowi, zaś wytwór powstający w tym procesie jest czymś względnie trwałym, istniejącym subiektywnie, nowym i wartościowym*¹⁸. Natomiast zdaniem W. Szewczuka (1985) twórczość to *działalność człowieka, której efektem jest wzbogacenie sposobów życia człowieka, jego poznania rzeczywistości – także samego siebie, wzbogacenie świata kultury w najszerszym tego słowa znaczeniu*¹⁹. Z. Pietrasiński (1969) pojęcie „twórczość” opisuje jako *aktywność przynosząca wytwory dotąd nieznanne, a zarazem społecznie wartościowe*²⁰. C. Clero, R. Gloton (1976) twórczość określają jako coś niezwykłego (coś nowego, nieoglądanego) i bardzo bliskiego (oczekiwane dzieło). Według tych autorów na twórczość składają się *różne produkty twórczej aktywności*²¹.

Teoretyczne podstawy aktywności twórczej dziecka stworzył H. Read (1976), który przyjął, że jest to *proces dzięki któremu powstaje coś, czego nie było, co przedtem nie miało ani kształtu, ani cech*. Autor założył jedność rozwoju zmysłów (postrzeganie), uczuć (przeżywanie) i intelektu (poznanie pośrednie poprzez różnorodne formy zorganizowanego i swobodnego działania)²². Podobnie ujął twórczość A.T. Troskolański (1978). Według niego *w myśli człowieka tworzone są obrazy, które nie kojarzą się z uprzednio doznanymi postrzeżeniami i ideami. Jego zdaniem, tych dotąd nikt jeszcze nie wyniósł na światło dzienne*²³. Interesująco twórczość interpretuje W. Stróżewski (1983), który przyjmuje, że [...] *to zbiór określonych wytworów lub jest to proces stwarzania, wytwarzania, przetwarzania i odtwarzania (naśladowanie, rekonstruowanie, interpretowanie, tworzenie) albo też jest to dyspozycja lub właściwość podmiotowa*²⁴.

W dokonanym bardzo skrótowo przeglądzie określeń terminu „twórczość” większość, jak daje się zauważyć, należy do kategorii traktującej twórczość jako proces. Ujęcia tego procesu przedstawiają się różnie, wszyscy autorzy jednak zgodni są co do kilku jego cech, takich jak: dynamizm (odnosi się do działalności, aktywności ludzkiej), ukierunkowanie na nowe wartości materialne (wytwór)

¹⁷ T. Marciniak, *Problemy wychowania plastycznego*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1976, s. 30.

¹⁸ J. Zborowski, *Rozwijanie aktywności twórczej dzieci*, WSiP, Warszawa 1986, s. 20.

¹⁹ W. Szewczuk, *Słownik psychologiczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 327.

²⁰ Z. Pietrasiński, *Myślenie twórcze*, PZWS, Warszawa 1969 s. 10.

²¹ C. Clero, R. Gloton, *Twórcza aktywność dziecka*, WSiP, Warszawa 1988, s. 36.

²² H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1976, s. 31.

²³ A.T. Troskolański, *O twórczości. Piśmiennictwo naukowo-techniczne*, PWN, Warszawa 1978.

²⁴ W. Stróżewski, *Dialektyka twórczości*, PWN, Kraków 1983, s. 16.

bądź niematerialne (autokreacja), posiadanie wymiaru indywidualnego i społecznego, to, że może być określony w czasie.

W ujęciu D. Jankowskiego (1996) twórczość należy łączyć z pojęciem aktywności artystycznej. Jego zdaniem aktywność artystyczną należy pojmować jako [...] *doniosły przejaw twórczości i zarazem środek rozwoju postaw i uzdolnień twórczych*²⁵. Z przytoczonej propozycji określenia można konstatować, że aktywność artystyczna to nie tylko przejaw twórczości, ale także środek, czyli sposób na rozwój postawy oraz uzdolnień twórczych, talentu, umiejętności, procesów poznawczych (spostrzeżeń, pamięci natychmiastowej i odroczonej, wyobraźni twórczej), procesów emocjonalnych i wolicjonalno-motywacyjnych²⁶. Oznacza to zatem, że postawy twórcze mogą się ujawniać przede wszystkim na skutek podjęcia przez jednostkę aktywności o charakterze stwarzania, wytwarzania, przetwarzania i odtwarzania²⁷. Aktywność artystyczna wiąże się tym samym z oryginalnością, odkrywaniem bądź tworzeniem czegoś wyjątkowego, osobistego, niezwykłego, nacechowanego pierwiastkiem „nowości” na tle różnic indywidualnych poszczególnych artystów, a także charakteru włączającego twórczo lub odtwórczo. Aktom aktywności artystycznej nierozdzielnie towarzyszą emocje, stany, doznania, przeżycia. Na niepowtarzalność aktu twórczego, a tym samym różnic typologicznych tego procesu, zwracali już uwagę Platon, Hipokrates i Galenus²⁸.

1.1. Wokół identyfikacji pojęcia aktywność artystyczna

Zagadnienie aktywności artystycznej, pomimo że – jako integralnie związany z człowiekiem wyznacznik poziomu wzrostu funkcjonowania i rozwoju zgodnego ze stale przekształcającymi się warunkami życia – stanowi przedmiot zainteresowań wielu dyscyplin naukowych (np. psychologii, pedagogiki, socjologii, kultury i sztuki), to nadal nie zajmuje w literaturze przedmiotu należnego miejsca. Podejmowane próby zdefiniowania tego pojęcia uwidaczniają, że aktywność, jako wyznacznik rozwoju, sama podlega uwarunkowaniom zarówno wpływów zewnętrznych i wewnętrznych, jak też celowych oddziaływań środowiska²⁹.

W całokształcie rozwoju człowieka aktywność artystyczna pełni wiele funkcji, tj. wychowawczą, twórczą, społeczną, włączającą i aktywizującą. Wzbogaca życie

²⁵ D. Jankowski, *Wartości – aktywność artystyczna – paradygmaty działalności kulturalnej*, [w:] D. Jankowski (red.), *Edukacja kulturalna i aktywność artystyczna*, Wyd. UAM, Poznań 1996, s. 16.

²⁶ Por. J. Reykowski (red.), *Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi*, KiW, Warszawa 1976.

²⁷ Por. W. Stróżewski, *Dialektyka twórczości*, PWN, Kraków 1983.

²⁸ J. Nuttin, *Struktura osobowości*, PWN, Warszawa 1968, s. 106–111.

²⁹ Por. A. Niedźwieńska (red.), *Zmiana osobowości. Wybrane zagadnienia*, Wyd. UJ, Kraków 2005; L.A. Pervin, *Psychologia osobowości*, GWP, Gdańsk 2002.

indywidualnej jednostki, nadaje cechy twórczości, estetyki i piękna działaniom przez niego podejmowanym. Polega zatem na wprowadzaniu nieustannych zmian i innowacji o charakterze artystycznym w obrębie własnej twórczości w przestrzeni, jak też na indywidualizacji modelu manipulacji przedmiotami bezpośrednio wspomagającymi proces kreatywności; stanowi tym samym istotę osobistej twórczej aktywności. Aktywność artystyczna, jako pożądany, charakterystyczny stan i podstawowa cecha jednostki uzdolnionej, choć niejednakowo rozwinięta, powoduje, że podejmujący ją może aktywnie regulować swoje stosunki ze środowiskiem twórczym, adekwatnie przystosowywać się do niego, jak też wywoływać określone indywidualne zmiany w tym otoczeniu³⁰. D. Jankowski (1991) promocję aktywności artystycznej rozumie jako *intencjonalnie organizowane działanie sprzyjające kształtowaniu, rozwijaniu potrzeb i zainteresowań kulturalnych oraz stymulowaniu i wspomaganiu jednostek bądź małych zespołów w celu rozwijania i sublimacji własnej aktywności artystycznej (receptyjnej, współtwórczej i twórczej, zabawowej i rekreacyjnej)*³¹.

W niniejszym opracowaniu interesuje nas aktywność rozwijająca się głównie w sytuacjach twórczych, artystycznych, kreatywnych, w szukaniu inspiracji w sztuce bądź kulturze. Tym samym aktywność tego typu pojmować będziemy jako obserwowalną dążność o cechach twórczych, która oddziałując na otoczenie (najczęściej na płaszczyźnie emocjonalnej) może przybierać postać sporadyczną, sytuacyjnie uwarunkowaną, ciągłą, cykliczną, określoną w czasie i miejscu, stanowiącą mniej lub bardziej stałą właściwość istoty twórczej³². Jak dostrzegł C.W. Taylor, [...] *aktywność twórcza ma ogromny wpływ nie tylko na postęp nauki, lecz i na całe społeczeństwo, a te narody, które potrafią najtrafniej rozpoznać jednostki twórcze, pomóc im w rozwoju i stworzyć dla nich optymalne warunki, będą mogły poszczycić się największymi osiągnięciami*³³.

W początkowej fazie działania te mogą charakteryzować się prostotą wyrazu, ograniczonym zakresem aktywności, dużym stopniem ogólności, słabym poziomem kompetencji, które zdaniem Cz. Matusewicza (1998) mogą wynikać z braku ukierunkowania na określony cel³⁴. Z biegiem czasu jednak poziom wtajemniczenia będzie wzrastał (wysuwanie propozycji, inicjowanie pomysłów, ulepszeń) aż do okresu samodzielnego podejmowania aktywności artystycznej, stanowiącej podstawę samodzielnego funkcjonowania w środowisku. Aktyw-

³⁰ Zob. I. Wojnar, J. Kubin (red.), *Kultura inspiracją kształcenia ogólnego*, Elipsa, Warszawa 1998.

³¹ D. Jankowski, *Zróżnicowane rozumienie upowszechniania kultury i jego współczesna wykładnia*, [w:] J. Gajda (red.), *Współczesne dylematy upowszechniania kultury*, Wyd. UMCS, Lublin 1991.

³² Por. S. Guz, T. Sokołowska-Dzioby, A. Pielecki (red.), *Aktywność dzieci i młodzieży*, WSP TWP, Warszawa 2008.

³³ C.W. Taylor (red.), *Widening horizons in creativity*, New York 1964, s. 2.

³⁴ Cz. Matusewicz, *Aktywność i bierność społeczna*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia psychologii*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1998.

ność artystyczna jednostki i grupy konsekwentnie i stopniowo staje się bardziej specyficzna, zaczyna uwidaczniać się określony charakter zamierzeń twórczych, wynikający najczęściej z przejawianych potrzeb, aspiracji, oczekiwań oraz celów perspektywicznych.

W ramach dyskursu dotyczącego podejmowania aktywności artystycznej przyjąć należy, że jest ona w sposób immanentny związana z nabywaniem przez jednostkę kompetencji niezbędnych do stymulowania sposobów właściwego sobie, oryginalnego stylu własnych działań twórczych lub/i odtwórczych. Wydaje się przy tym istotne, że aktywne zapoznanie się jednostki z otaczającym ją światem artystycznym, poprzedzające podjęcie aktywności, ma swój specyficzny charakter, a szczególna koncentracja uwagi będzie dotyczyć zjawisk, które należałoby określić jako najbardziej uzmysłowione i służące za podstawę obrania kierunku planowanych działań artystycznych. Owa umiejętność nagromadzenia uzmysłowionych informacji ma duże znaczenie dla harmonii samorealizacji twórczej, a w procesie kreowania wizji wyobrażonych będzie nabierała szczególnie cennego znaczenia. W procesie podejmowania aktywności artystycznej istotne wydaje się uświadomione zrozumienie, czyli to, na ile jednostka ją podejmująca będzie mogła w sposób ukierunkowany korzystać z wcześniej nabytej wiedzy (doświadczenia), istotne jest bowiem zarówno poznanie przedmiotów i zjawisk, jak i sama umiejętność wykorzystywania ich w działaniu twórczym (artystycznym), nadanie im jednocześnie cech własnych. Jak przekonuje H. Krauze-Sikorska (2006), *...człowiek jest istotą sterowaną nie przez sytuacje zewnętrzne, lecz przez wewnętrzne obrazy świata. Staje się tym samym jednostką kształtowaną nie tyle przez czynniki zewnętrzne, ile kształtującą siebie przez czynne – zarówno poznawcze, jak i działaniowe – odnoszenie się do świata i samego siebie. Człowiek „intencjonalny”, „samosterowny”, „autonomiczny” to istota, której życiowa aktywność zdeterminowana jest nie przez czynniki i warunki świata zewnętrznego, lecz przez to, w jaki sposób dane doświadczenie odzwierciedlone zostanie w jego umyśle. Sposób odzwierciedlania świata jest zaś zawsze indywidualny i subiektywny*³⁵.

Można przyjąć, że na aktywność artystyczną jednostki będą składały się wykonywane przez nią działania i czynności o charakterze kreacji twórczej, skupiające się na obserwowaniu zjawisk i zachowań wiążących się ze sztuką artystyczną, eksplorowaniu różnych dzieł artystycznych, dociekaniu i stawianiu własnych propozycji dotyczących funkcjonowania artystycznego w świecie sztuki i kultury artystycznej, wyrabianiu biegłości i zręczności artystycznych poprzez udział w systematycznej praktyce działalności twórczej i odtwórczej, umiejętnym koncentrowaniu sił i form charakteryzujących jego indywidualną (bądź grupową), osobistą aktywność twórczą. Podczas tych czynności jednostka lub grupa systematycznie

³⁵ H. Krauze-Sikorska, *Edukacja przez sztukę. O edukacyjnych wartościach artystycznej twórczości dziecka*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2006, s. 109.

odkrywa właściwości świata artystycznego, poznaje wartość określonego tworzywa (przetwarzanego materiału), różne zjawiska twórcze oraz relacje między życiową aktywnością artystyczną, przedmiotami a zjawiskami działań twórczych identyfikuje się z nimi, aby nadać im swój własny, niepowtarzalny charakter. Umiejętności rozwijane w toku własnego działania łączy z informacjami pochodzącymi z różnych (zewnętrznych) źródeł i na ich podstawie podejmuje próbę tworzenia własnego dzieła artystycznego, które stanowi zarazem przedmiot jego aktualnych zainteresowań, doświadczeń i przeżyć, którym nadaje niepowtarzalny, indywidualny wyraz artystyczny³⁶.

Aktywność artystyczna, której efektem jest ukonkretniony własny produkt twórczy (dzieło, utwór, idea, wytwór, przedmiot, akt, źródło szczególnego rodzaju przeżyć i przyjemności), to oprócz czynności łączenia pracy umysłowej i fizycznej kompleks uzdolnień twórczych, osobowość twórcy (intuicja, wyobrażenia), niepowtarzalny swoisty klimat³⁷. Jako forma doskonalenia uzdolnień, talentu, umiejętności jednostki występuje w roli środka realizacji pozaartystycznych wartości edukacji, wychowania, doświadczania lub jako wartość sama w sobie.

Interesująco rodzaje aktywności dzieci wyodrębniła J. Uszyńska-Jarmoc (2003), zaproponowała ich podział ze względu na cel, źródło, liczbę uczestników, dominującą sferę osobowości oraz wynik aktywności – rodzaj i charakter wytworu (schemat 1).

W konsekwencji przyjąć można, że aktywność artystyczna to zjawisko wielowartościowe. Należy ją rozumieć jako ogół uznawanych wartości, utrwalonych zachowań twórczych i ich rezultatów dotyczących przymiotów ludzkich zdolności, umiejętności, talentów, uzdolnień. Aktywność artystyczna, jako osobisty wyraz dążenia do podejmowania ciągłych poszukiwań, rozwiązań, innowacji, wzbudzania i wzbogacania wartości artystycznych, twórczych, składa się na autentyczną pełnię całości kultury i sztuki. Ta staje się również źródłem bogatych doznań emocjonalnych oraz sprzyja odkrywaniu wieloaspektowości zjawiska wzrostu nowych komponentów twórczych, innowacyjnych, ekspresyjnych, społecznie wartościowych przedmiotów³⁸.

Dbłość o ożywienie oraz jakość aktywności artystycznej powinna dziś skłaniać do tworzenia warunków niezbędnych do realizowania indywidualnych aspiracji jednostki. Należy uwzględnić możliwość osiągania wartości oczekiwanych społecznie oraz tych, które warunkują pełny udział jednostek w życiu społeczności

³⁶ Por. K. Krasoń, B. Mazepa-Domagala, A. Wąsiński (red.), *Intersubiektywność sztuki w recepcji i tworzeniu. Diagnoza, edukacja, wsparcie rozwoju*, Wyd. WSA, Bielsko-Biała 2009; K. Krasoń, B. Mazepa-Domagala (red.), *Wyrazić i odnaleźć siebie, czyli o sztuce, ekspresji, edukacji i arteterapii*, Wyd. GWSP, Katowice–Mysłowice 2008.

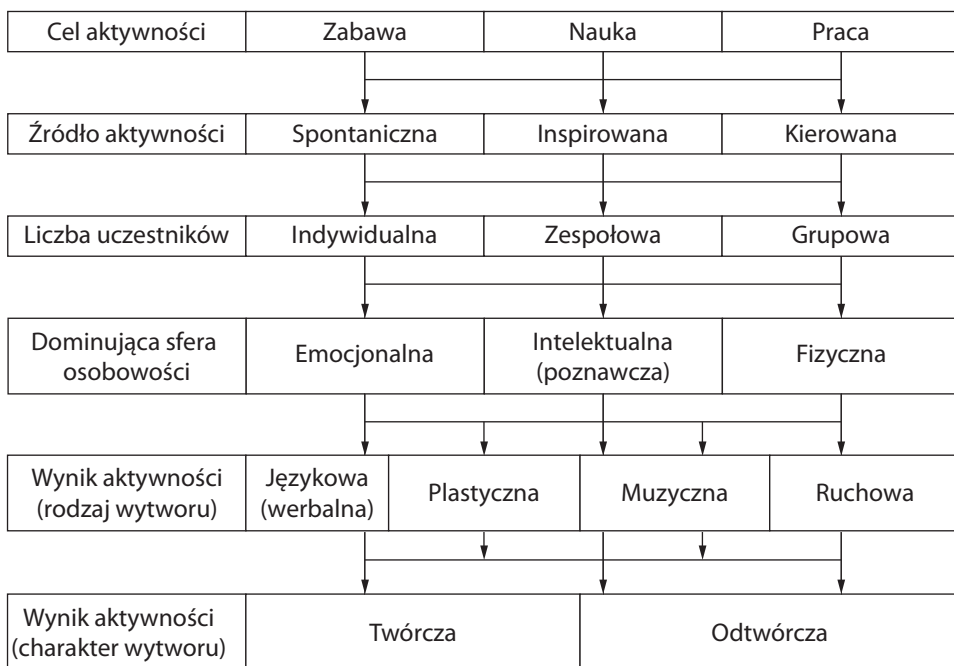
³⁷ J.S. Bruner, *O poznaniu. Szkice na lewą rękę*, PiW, Warszawa 1971; M.S. Szymański, *Twórczość a style poznawcze uczniów*, WSiP, Warszawa 1987.

³⁸ Por. I. Wojnar, *Teoria wychowania estetycznego*, Żak, Warszawa 1997.

kultury i sztuki. Aktywność artystyczną będziemy zatem pojmować jako zjawisko o węższym zakresie w stosunku do procesu twórczego, ponieważ pojęcie pierwsze nie ogarnia wszystkich przypadków twórczości, niekoniecznie nastawionej na rozwiązania optymalne, wymagające publicznej prezentacji artysty, podlegające natychmiastowej ocenie. Uznajemy, że działania artystyczne nie muszą stanowić o istocie twórczości w kategoriach „lepszy - doskonalszy - idealny”, lecz w kategoriach „inny”, co także może oznaczać nowy, ciekawy, oryginalny, użyteczny, piękny. Aktywność artystyczna traktowana jest tu więc jako element składowy procesu twórczego, jest efektem przemian zachodzących w samym artyście, między jego świadomością a dotychczas prezentowanymi własnymi rezultatami twórczymi. Nie istnieje poza człowiekiem, regulowana jest w nim, w jego aktywnym stosunku do działań twórczych i odtwórczych, w indywidualnej doskonałości aktywności o cechach twórczych, innowacyjnych, nowatorskich, odmiennych, w nawykach kultury i sztuki, w estetyce i pięknie, postawach oraz obyczajach, w sposobie wychowania, przeżywania aktów twórczych, w przechodzeniu żmudnego procesu dochodzenia do doskonałości i perfekcji twórczej, w respektowaniu etycznych uwarunkowań jej podejmowania. Jak niezwykle trafnie postrzega J. Zinker [...] *każda twórczość jest wyrażonym, ujętym w zachowaniu rezultatem wielości obrazów, fantazji, wyobrażeń, myśli. Jest to proces płynący z tęsknoty za bardziej kompetentnym i wyrazistym doświadczeniem i ekspresją [...]. W procesie tworzenia poszerzamy naszą psychikę, docierając do źródeł zarówno osobowościowych, jak i archetypowych*³⁹. Stąd, jak należy przyjąć, aktywność artystyczna powinna być także nierozzerwalnie łączona z procesem twórczym, aktywnością twórczą, potencjałem twórczym, twórczym działaniem artystycznym.

Mianem aktywności artystycznej będziemy określać też wycinek rzeczywistości kultury i sztuki, na którym oraz na rzecz którego toczy się aktualnie proces indywidualnych lub/i grupowych działań twórczych. Aktywność ta stanowi wyraz indywidualnie określonej postawy wobec talentu i umiejętności, cechuje ją świadoma i żywa troska o własny rozwój, sprawność, sobie osiągalną doskonałość i mistrzostwo rzemiosła, umiejętność organizowania i spędzania czasu wolnego z największym pożytkiem dla zachowania zdrowia psychicznego, duchowego, intelektualnego, stymulacji bodźców (słuchowych, węchowych, smakowych, kinestetycznych, ruchowych, rozwoju właściwości indywidualnych). Aktywność ta – choć jak zauważono wcześniej, nie zawsze może prowadzić do powstawania dzieł o wyjątkowym i trwałym charakterze – będzie jednak formą, dzięki której udaje się przełamywać utarte schematy, stereotypy, ujawniać nieuświadomione cele, dążenia i pragnienia, odkrywać, doświadczać, mobilizować, radować się i wyzwaląć pozytywne emocje.

³⁹ J. Zinker, *Proces twórczy w terapii gestalt*, Santorski i Spółka, Warszawa 1991, s. 12–13.

Schemat 1. **Rodzaje aktywności**

Źródło: opracowanie własne za J. Uszyńska-Jarmoc⁴⁰.

Wzorując się na badaniach wielu teoretyków zagadnienia, warto wskazać, że w ich ujęciu wszelkie działania polegają między innymi na generowaniu wciąż nowych jego form, a istotną rolę odgrywają tu same procesy percepcji, pamięci i myślenia. Działalność artystyczna pojmowana może być zatem nie tylko jako kategoria wewnętrznego świata człowieka, lecz także jako swoisty, intencjonalny stosunek do rzeczywistości powszechnej kultury i sztuki. To rodzaj indywidualnej kreatywności, autokreacji i wzbogacania doświadczeń ukierunkowany na zastępowanie procesów receptywności oraz biernego odbioru, poparty kształtowaniem siebie w działaniu (Bono 1995, Dobrołowicz 1982, Łukasiak 1999, Materska, Tyszka 1992, Nęcka 1995)⁴¹. W innym ujęciu, jak słusznie podkreślał H. Read (1976), jest to proces samorealizacji, a równocześnie komunikacji społecznej⁴².

⁴⁰ J. Uszyńska-Jarmoc, *Twórcza aktywność dziecka. Teoria – rzeczywistość – perspektywy rozwoju*, Transa Humana, Białystok 2003, s. 30.

⁴¹ Por. E. Bono de, *Naucz swoje dziecko myśleć*, Prima, Warszawa; W. Dobrołowicz (1982), *Psychologia twórczości w zarysie*, WSP, Kielce 1995; A. Łukasiak, *Zewnętrzne ograniczenia procesu twórczego*, WSP, Rzeszów 1999; M. Materska, T. Tyszka (red.), *Psychologia i poznanie*, PWN, Warszawa 1992; E. Nęcka, *Proces twórczy i jego ograniczenia*, Impuls, Kraków 1995.

⁴² H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, Ossolineum, Wrocław 1976.

Tak interpretując działalność artystyczną, możemy lepiej zrozumieć zarówno wewnętrzne mechanizmy warunkujące styl zachowania jednostki, jak i zależności między aktywnością a jej stymulowaniem twórczym.

Podejmując próbę określenia jej przedmiotu, można uznać, że wszelkie działania artystyczne człowieka, wraz z ich nasileniem, poziomem wartości oraz strukturą, będą determinowały zarówno zachowanie, jak i poziom trwałej dążności do stymulacji celów twórczych w ramach indywidualnego, wewnętrznego systemu wartości.

Na podstawie typologii struktury zachowania społecznego człowieka zaproponowanej przez A. Gurycką (1976) możemy założyć, że aktywność artystyczna rozumiana jako złożona struktura czynności procesu edukacji do podejmowania działań twórczych daje się poklasyfikować w 14 kategorii, takich jak:

- działania związane z nabywaniem doświadczeń artystycznych – wzbogacanie;
- działania związane z inicjowaniem nowych, konkretnych zadań artystycznych, wysuwaniem pomysłów twórczych, innowacji – inicjatywa twórcza;
- działania związane z udoskonalaniem własnego warsztatu artystycznego bez ulegania wpływom innych, a także ujawniania własnych pomysłów – doskonalenie artystyczne;
- działania związane z dokonywaniem porównywania własnych wytworów artystycznych na tle innych – analiza porównawcza aktywności;
- działania związane z odtwarzaniem konkretnych zadań artystycznych indywidualnie lub grupowo – wykonawstwo artystyczne;
- działania związane z obroną wytworów artystycznych własnych i grupy na tle środowiska twórczego – tolerancja na aktywność artystyczną;
- działania związane z obroną, oceną i krytyką wytworów własnych na tle grupy i środowiska artystycznego – asertywność w zakresie aktywności artystycznej;
- działania związane z tworzeniem atmosfery swobodnej autokreacji artystycznej, twórczego wyzwolenia i inspiracji – autokreacja w działaniach artystycznych;
- działania związane z zachowaniem właściwego obrazu samego siebie, zwiększaniem przekonania o własnych możliwościach, przychylności innych, wartości własnych działań artystycznych – samoocena aktywności artystycznej;
- działania związane z rozwojem pozytywnych wzmocnień aktywizacji poszukiwawczej w zakresie rozwiązań artystycznych – motywacja podejmowania aktywności artystycznej;
- działania pozwalające na pokonywanie barier psychicznych i psychospołecznych znacznie ograniczających możliwości aktywności artystycznej – wzmocnienie aktywności artystycznej;
- działania rozwijające poziom samodzielności artystycznej, radzenia sobie w sytuacjach stresu, kompensowania i wyrównywania poziomu stanów lęku, nadruchliwości procesów nerwowych, negatywnych emocji – usamodzielnienie;
- działania związane z nabywaniem umiejętności podporządkowania się innym osobom uprawiającymi działania artystyczne – podporządkowanie;

- działania związane z wchodzeniem w pozytywne i konstruktywne kontakty twórczo-społeczne z innymi artystami – socjalizacja⁴³.

Wyszczególnione wyżej rodzaje działań twórczych oczywiście nie wyczerpują wszystkich możliwości kategoryzowania aktywności artystycznej, można jednak przyjąć, że zaproponowane kategorie pozwolą na dostrzeżenie częstotliwości występowania działań tego typu w praktyce procesu edukacji artystycznej, a także dostarczą informacji o tym, czy: występuje stała dążność do budowania klimatu twórczego; konsekwentnie realizowany jest proces edukacji artystycznej; inicjowane są sytuacje wymagające tworzenia się procesu twórczego; tworzone są szanse dla stanów przeżycia, uniesienia, zachwytu, olśnienia; organizowane są zadania usprawniające aktywność umysłową, uzdolnienia, talent i angażujące emocjonalnie; budowany jest klimat swobody twórczej, wyrażania własnych poglądów; wzmacniana jest motywacja działania; wykorzystywane są dostatecznie umiejętności nabyte pod wpływem doświadczeń z własnej aktywności; wyrabiany jest tolerancyjny stosunek do nowych pomysłów, idei, niekonwencjonalnych form oraz innowacyjnych metod; rozwijane są formy komunikacji w środowisku twórczym oraz właściwy stosunek do wytworów artystycznych; zachodzi inspiracja sił duchowych.

Źródłem aktywności artystycznej jest, jak się powszechnie sądzi, potrzeba afirmacji, wyrażania świata opartego na uwewnętrznionym obrazie, nasyonym bardzo intensywnie aktualnie przeżywanymi emocjami (Salovey, Sluyter 1999)⁴⁴. Wywodzi się ją nie tylko z odruchu eksponowania własnych walorów artystycznych, lecz także z występującej u prawie każdej jednostki dominacji potrzeby poznania tajników świata artystycznego, poznawania własnej indywidualności na polu artystycznym, poszukiwania i akceptacji wzorów osobowych (Olinkiewicz, Repsch 2001)⁴⁵, czy też z usilnego dążenia, aby stać się efektywnym, kompetentnym i niezależnym artystycznie, aby zintegrować się ze światem twórczym i aktywnie podejmować w nim działania o charakterze artystycznym (Donaldson 1986, Trojan 1999)⁴⁶.

Na dalszym etapie próby umiejscowienia aktywności artystycznej w systemie funkcjonowania jednostki oraz ustalenia jej stosunku do twórczości własnej i innych, można określić, czy podejmowana działalność nosi znamiona potencjalnego czynnika rozwoju twórczego, istotnie sprzyja wzbogacaniu doświadczeń, a w następstwie – jest czynnikiem decydującym o zmianach osobowościowych

⁴³ A. Gurycka (red.), *Aktywność i aktywizacja społeczna*, Wyd. UW, Warszawa 1976, s. 6.

⁴⁴ Por. P. Salovey, D.J. Sluyter, *Rozwój emocjonalny a inteligencja emocjonalna*, Rebis, Poznań 1999.

⁴⁵ Por. E. Olinkiewicz, E. Repsch (red.), *Warsztaty edukacji twórczej*, Europa, Wrocław 2001.

⁴⁶ Por. M. Donaldson, *Myslenie dzieci*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986; Trojan K., *Potrzeby psychiczne i wartości oraz ich implikacje*, WAM, Kraków 1999.

(schemat 2). Przeprowadzenie tego rodzaju weryfikacji może umożliwić wykaz następujących cech zachowania jednostki:

- postępuje zgodnie z własnym sumieniem, wartościami i przekonaniami artystycznymi; stara się być konsekwentny w przyjętej indywidualnej strategii postępowania artystycznego; podejmowane działania traktuje jako autokreację, samopotwierdzenie, uwolnienie kreatywności;
- potrafi bronić własnej tożsamości i indywidualności artystycznej; unika sytuacji zagrożenia, tremy, zachowań agresywnych; preferuje przyjęte ogólnie wartości artystyczne i etyczne;
- potrafi zachować własną indywidualność i niezależność artystyczną bez względu na uwarunkowania społeczne, warunki materialne, poziom uzyskiwanej popularności, korzyści materialne, uwarunkowania zdrowotne; umie zachować właściwy poziom samodyscypliny i nie ulega manipulacyjnym wpływom zewnętrznym;
- podejmuje działania artystyczne z właściwym sobie przekonaniem i krytycyzmem;
- akceptuje działania innych oraz systematycznie dokonuje właściwej ich oceny;
- poddaje się wpływom artystycznym innych z zachowaniem powściągliwości i rezerwy;
- umie zachować indywidualność artystyczną, odrzucając naganne działania względem innych;
- jest otwarty na podtrzymywanie komunikacji z innymi artystami;
- podejmuje współpracę artystyczną.

Powyżej przytoczona próba identyfikacji aktywności artystycznej wskazuje na jej wieloaspektowość. Prezentacja istoty tej aktywności jako swoistej dążności jednostki do twórczego wyrażenia przeżyć i doznań wymaga analizy i wyodrębnienia rodzajów i cech. Przyjmujemy tym samym, że aktywność artystyczna jednostki (amatorska, zawodowa) to z jednej strony stawianie sobie oraz realizacja zadań artystycznych, twórczych, odtwórczych, kreatywnych, które podejmuje ona na podstawie indywidualnego rozpoznania możliwości i obrazu własnego talentu, a z drugiej – to proces poddawania się stopniowej autonomizacji artysty, stawianie się pełnowartościowym członkiem społeczności środowiska twórczego. Jest to forma osobistego udziału jednostki w rzeczywistym świecie kultury i sztuki, pozwalająca zgodnie funkcjonować w środowisku oraz intensyfikować procesy emocjonalne, poznawcze i motywacyjno-wolicjonalne. Aktywność artystyczna nastawiona jest na otwieranie, wzbogacanie i inspirowanie jednostki, na jej nieustanny dialog ze światem sztuki i kultury, stanowi [...] *pogłębianie doświadczeń człowieka [...]* ⁴⁷.

⁴⁷ I. Wojnar, J. Kubin (red.), *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*, Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN, Warszawa 1996, s. 161.

Schemat 2. **Rodzaje i cechy aktywności artystycznej**

Źródło: opracowanie własne.

W zdecydowanej większości przypadków przy identyfikowaniu procesu aktywności artystycznej, nawiązującego – wprost lub pośrednio – do prototypicznej wizji kreatywności jako projekcji i wypadkowej uzdolnień, talentu, geniuszu, wskazuje się na dynamizm konkurencji jako uzupełniający czynnik konstytutywny. Choć większość działań artystycznych faktycznie zachodzi na podłożu indywidualnego istnienia w określonym środowisku (jednostki, grupy), to przecież istnieją przykłady dokonań o bez wątpienia artystycznej wartości, lecz pozbawione cech dominacji twórczej, ale też różne rodzaje dominacji twórczej, które z kolei nie mają kreatyw-

nego charakteru. W pierwszym przypadku chodzi o akty włączania i udziału artystycznego (osobiste, zawodowe), gdzie w najlepszym przypadku artysta (człowiek podejmujący aktywność artystyczną) musi zmierzyć się z innymi, przede wszystkim zaś z ich sztuką, kreatywnością, artyzmem. W drugim przypadku realizowane akty dotyczą aktywizacji pozaartystycznej, od działań o charakterze odtwórczym do zaspokajania potrzeb afirmacji, uznania, samorealizacji. Można więc uznać, iż aktywność artystyczna pozostaje formą ekspresji i percepcji wrażliwości własnej oraz innych, w jedność z procesami treningu i uwrażliwiania na nią (Matwijów 2000), uznawania wartości w aspekcie własnych indywidualnych zdolności i zdolności innych (Turska, Wilczyńska 1987), osiągnięć osób szczególnie uzdolnionych (Sękowski 2000), twórczości w hierarchii wartości osób twórczo aktywnych, bez względu na efekt końcowy działań (Pufal-Struzik 2002)⁴⁸.

Z wymienionych tu tylko niektórych przesłanek wynikają wielorakie następstwa, z którymi muszą się mierzyć modyfikujące się systemy edukacji artystycznej. Z punktu widzenia ich społecznych funkcji najbardziej istotne wydają się dwie konsekwencje. Pierwsza związana jest z koniecznością przededefiniowania pojęcia aktywności artystycznej w nowej sytuacji i koncepcji edukacji jednostki w kulturze i sztuce europejskiej. Określenie istoty edukacji artystycznej w takich warunkach jest zadaniem pilnym, a równocześnie trudnym. Nawiązując do wcześniej formułowanych tez, zakładać należy, że nowe koncepcje powinny sprzyjać rozwojowi wartości kulturowych i odmienności, przy jednocześnie wysokim poczuciu tolerancji i pluralizmie. Takie podejście może zapewnić ciągłość aktywności jednostek i grup, przy jednoczesnym otwarciu na problemy innych zbiorowości, w tym także osób z niepełnosprawnością. Druga będzie się odnosić do nowej roli edukacji środowisk społecznych, twórczych oraz odpowiedzialnych za powszechność, równość i dostępność w aktywizacji artystycznej wszystkich jednostek i grup.

1.2. Struktura form aktywności artystycznej

Wydaje się, że droga do autentycznego udziału w kulturze i sztuce artystycznej to ta, na której zespalają się przynajmniej dwie perspektywy: egzystencjonalnego, zindywidualizowanego rozwoju twórczego i wzrostu jednostki oraz perspektywa

⁴⁸ B. Matwijów, *Przekaz wartości a działania twórcze*, [w:] B. Matwijów (red.), *Trzecie oko. Szkice o związkach człowieka ze sztuką*. Materiały z konferencji: Psychologia a sztuka, CSW Solvay, Centrum UNESCO, Kraków 2000, s. 47–52; I. Pufal-Struzik, *Twórczość jako wartość w hierarchii wartości osób twórczo aktywnych*, [w:] M.K. Stasiak (red.), *Twórczość i wartości w działaniach praktycznych*, Wydawnictwo WSH-E w Łodzi, Łódź 2002, s. 95–116; A. Sękowski, *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Wyd. TN KUL, Lublin 2000; D. Turska, J. Wilczyńska, *Psychologiczna analiza systemu wartości młodzieży zróżnicowanej pod względem zdolności*, [w:] S. Popek (red.), *Z badań nad zdolnościami i uzdolnieniami specjalnymi młodzieży*, Wyd. UMCS, Lublin 1987, s. 117–125.

udziału i dostępu do świata artystycznego, a więc subiektywnego doświadczenia pośrednich i emocjonalnych przeżyć, dóbr bogactwa artystycznego, mniej lub bardziej uświadomionych czynności indywidualnego potencjału kreatywnego. Ich doniosłość dla ustawicznego rozwoju czynności eksploracyjnych oraz wciąż nowego poznawania otoczenia artystycznego i samego siebie jako twórcy nie może być kwestionowana. Szeroko rozumiana aktywność artystyczna powinna być jak najściślej związana z osobistymi zamierzeniami, pragnieniami i odpowiedzialnością jednostki, z jej rozwojem i wzrostem duchowym, kreatywnością, usamodzielnieniem twórczym, dojrzałością emocjonalną.

Przyjąć należy w tym miejscu, że ideał jednostki aktywnej artystycznie jest daleki od powierzchowności, niedbałości, ignorancji, chaosu i przypadkowości zachowań twórczych, którym należy przeciwstawić erudycję, kulturalny i artystyczny elitaryzm. Postępowanie aktywizujące artystycznie nie może ograniczać się wyłącznie do dziedzin artystyczno-intelektualnych, ale obejmować powinno także stosunek do drugiego człowieka, jednostek twórczych, wrażliwość na wartości estetyczne, etyczne, społeczne i kulturalne tkwiące w czynnościach twórczych podejmowanych w środowisku kultury (w zasięgu bliższym i dalszym) i dla środowiska. Aktywność ta, sprzyjając wzrostowi komponentów kulturowych jednostki, ujmuje integracyjnie co najmniej trzy wymiary: pożądaną strukturę intelektualno-motywacyjną jednostki, uwewnętrznione cele i wartości jej działań artystycznych (zwłaszcza poziom moralno-społeczny, etyczny, ogólnoartystyczny), oczekiwane kierunki aktywności artystyczno-twórczej jednostki. W oparciu o zakres aktualnie przejawianych potrzeb człowiek podejmuje działania twórcze, innowacyjne, ekspresyjne, nowatorskie, zorientowane w intencjonalnym dążeniu na poszerzanie horyzontów, wzbogacanie doświadczeń intelektualno-emocjonalnych o nowe jakości i treści twórcze⁴⁹. Owa działalność artystyczna nierozzerwalnie związana jest więc z zachowaniami twórczymi każdego człowieka. Jak podkreśla R. Lange (1988), tego rodzaju manifestowanie twórczego doświadczenia życiowego [...] *poprzez tworzenie form i symboli daje człowiekowi estetyczną satysfakcję. Doznania te tworzą pozytywną podnieťę, przywiązując ludzi do życia i zaopatrując ich w odwagę, nieodzowną w przeciwstawianiu się trudnym warunkom życia*⁵⁰.

Działalność artystyczna jest aktywnością dostępną dla każdej jednostki poprzez to, iż najważniejszymi elementami niezbędnymi do jej praktykowania wydają się jedynie silna motywacja, wytrwałość i komfort miejsca. Każda jednostka może osiągnąć wysoki poziom artystyzmu poprzez podejmowanie działań artystycznych

⁴⁹ Por. J. Skutnik, *Od idei domu kultury do praktyki frichu. Nowe terytoria społecznej praktyki artystycznej* (przykład francuski), [w:] K. Olbrycht, E. Konieczna, J. Skutnik (red.), *Upowszechnianie kultury – wyzwaniem dla edukacji kulturalnej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.

⁵⁰ R. Lange, *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*, PWM, Kraków 1988, s. 70.

bądź realizację indywidualnych potrzeb twórczych w swobodnych aktach ekspresji, w oparciu o osobisty bagaż doświadczeń, umiejętności, predyspozycje, np. w takich zakresach, jak: manualno-ruchowe, mimiczno-ruchowe, słowno-literackie, muzyczne, muzyczno-ruchowe, słowne, plastyczno-mimiczne, graficzno-modelarskie, konstrukcyjno-techniczne, kreatywno-odkrywczce, aktorskie, zabawowe. W każdym przypadku wszelkie podejmowane działania artystyczne mogą należeć do czynności o charakterze twórczym. Jednostce tej będą one przynosić radość i satysfakcję, a to z kolei charakteryzować może także jej indywidualny ideał twórcy, wartość kreatora, artysty. Podejmowanie przez człowieka aktywności twórczej i artystycznej pozwala poza tym, zdaniem D. Zarębskiej-Piotrowskiej (1985), na *kształtowanie i intensyfikowanie postaw prospołecznych, altruistycznych, otwartości ku światu i ludziom, tendencji do eksploatacji siebie i własnych dyspozycji w związku z istnieniem potrzeb o charakterze społecznym integracji, przynależności, kontaktu itd.*⁵¹.

Należy uznać również, że aktywność artystyczna to zamierzone ruchy ciała, gesty, słowa, myśli, przeżycia w indywidualnych aktach twórczych i/lub odtwórczych, wywołujące zewnętrzne i wewnętrzne przejawy działalności (indywidualnej lub grupowej), które znajdują swój wyraz w wydatku energii na poziomie powyżej przemian metabolicznych. Najczęściej podlegające ocenie elementy aktywności to: forma aktywności, częstotliwość jej podejmowania, miejsce oraz czas trwania. Na tej podstawie można przyjąć, że do rodzajów aktywności artystycznej najczęściej da się zaliczyć:

- aktywność artystyczną w czasie wolnym (np. taneczną, chóralską, muzyczną, teatralną, literacką, plastyczną, konstrukcyjno-techniczną, typu praca-technika, modelarską, rękodzielniczą, sportowo-artystyczną, cyrkową, pantomimiczną, dekoratorską, choreograficzną);
- ćwiczenia artystyczne (np. próby teatralne, próby instrumentalne, próby śpiewu, zajęcia w sekcjach sportowych, zajęcia w kołach plastycznych);
- wydarzenia artystyczne (np. konkursy, festiwale, recitale, pokazy, koncerty, widowiska, przedstawienia teatralne i baletowe, imprezy, wystawy, wernisaże, warsztaty plenerowe, warsztaty artystyczne, zabawy, prezentacje);
- artystyczną pracę zawodową (uwarunkowana czasem i miejscem pracy);
- pracę domową (uwarunkowana uzdolnieniami, talentem, hobby, tradycją, osobistą motywacją – nieokreślona w kategoriach potencjału, działania, funkcjonowania, wyniku, wieku metrykalnego, poziomowi przygotowania zawodowego i artystycznego);
- inne formy aktywności artystycznej wpływające na bilans energetyczny ustroju.

⁵¹ D. Zarębska-Piotrowska, *Trening twórczości jako możliwość i szansa współczesnej szkoły*, [w:] S. Popek (red.), *Twórczość artystyczna w wychowaniu dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1985, s. 179.

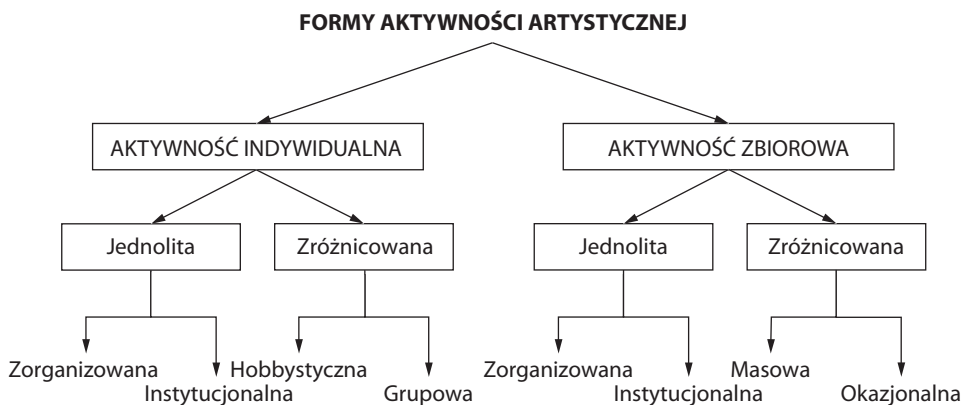
Jak podkreśla wielu badaczy zagadnienia, w procesie rozwoju aktywności daje się dostrzec występowanie w nim określonej struktury udziału ze względu na możliwości środowiskowe, ograniczenia wiekowe, uwarunkowania rodzinne, miejsce zamieszkania, proces edukacji, możliwości psychofizyczne, możliwości materialne, uwarunkowania społeczne praktyki artystycznej, dostępność funkcjonujących w środowisku instytucji kultury, polityki integracji środowisk artystycznych w miejscu zamieszkania (Bernacka 2001, Łączyk 2008, Popek 2004, Stasiak 2002)⁵². Można zaproponować, że podstawowymi formami organizacyjnymi aktywności artystycznej będą aktywność indywidualna oraz aktywność zbiorowa (podział ze względu na sposób zdobywania doświadczeń artystycznych – schemat 3).

Jak potwierdza teoria i praktyka, formy aktywności artystycznej podejmowane przez jednostki zmieniają się w ontogenezie (Bühler 1999, Hornowski 1978, Popek 1996, Zimbardo, Ruch 1988)⁵³. Aktywność tego rodzaju uwarunkowana jest wieloma czynnikami, także w większym lub mniejszym stopniu czynnikami genetycznymi, takimi np. jak: temperament, predyspozycje, właściwości konstytucjonalne; czynniki biogeograficzne (np. temperatura otoczenia, klimat, ukształtowanie terenu), a ponadto czynnikami społeczno-ekonomicznymi (higiena życia, warunki bytowe, poziom wykształcenia, kultura osobista). Aktywność artystyczna ma pozytywny wpływ na ogólny rozwój biologiczny organizmu, rozwój ruchowo-przestrzenny oraz neuropsychiczny. W szczególny sposób stymuluje rozwój uzdolnień artystycznych, ukierunkowanych czynności manipulacyjnych, kształtuje określone zdolności motoryczno-ruchowe, usprawnia wydolność organizmu, kształtuje specyficzne rodzaje ruchu ciała, uczy zachowań, gestów, mimiki, kształtuje głos, rozwija formy komunikacji między ludźmi. Zdaniem niektórych badaczy (Dobrołowicz, Karwowski 2002, Nalaskowski 1989, Popek 2004, Szewczuk 1990) to właśnie dobór form aktywności, jako ciąg mniej lub bardziej ukierunkowanych działań, warunkuje oraz wyznacza jakość życia twórczego człowieka, określa fazy jego przekształcania, doboru form i środków, rozwój kreatywności⁵⁴.

⁵² Por. R.E. Bernacka, *Konformizm–nonkonformizm jako wymiar osobowości*, Annales, Sekcja J, XIV, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001; M. Łączyk, *Osobowość i środowisko wychowawcze jako determinanty potencjalnej aktywności twórczej jednostki*, [w:] S. Guz, S. Sokołowska-Dzioba, W. Pilecki (red.), *Wielowymiarowość aktywności i aktywizacji*, Wyd. WSP TWP, Warszawa 2008, s. 23–36; S. Popek, *Konformizm–nonkonformizm jako osobowościowy mechanizm kształtujący przemienność stosunków społecznoustrojowych*, [w:] S. Popek (red.), *Twórczość w teorii i praktyce*, Wyd. UMCS, Lublin 2004; M.K. Stasiak (red.), *Twórczość i wartości w działaniach praktycznych*, Wyd. WSHE, Łódź 2002.

⁵³ Zob. Ch. Bühler, *Bieg życia ludzkiego*, PWN, Warszawa 1999; B. Hornowski, *Rozwój inteligencji i uzdolnień specjalnych*, WSiP, Warszawa 1978; S. Popek (red.), *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka*, Wyd. UMCS, Lublin 1996; Ph.G. Zimbardo, F.L. Ruch, *Psychologia i życie*, PWN, Warszawa 1988.

⁵⁴ W. Dobrołowicz, M. Karwowski, *W stronę kreatywności*, Wyd. APS, Warszawa 2002; A. Nalaskowski, *Społeczne uwarunkowania twórczego rozwoju jednostki*, Wyd. UMK, Toruń 1989; S. Popek (red.), *Twórczość w teorii i praktyce*, UMCS, Lublin 2004; W. Szewczuk, *Psychologia*, WSiP, Warszawa 1990.

Schemat 3. **Struktura form aktywności artystycznej**

Źródło: opracowanie własne⁵⁵.

Podjmując próbę wyodrębnienia podstawowych form aktywności artystycznej, należy przyjąć, że tworzą je indywidualnie lub grupowo ujawniane środki ekspresji, wyrażające zaangażowanie i przeżywanie; umożliwiają one pełnię ujawniania i realizacji własnych zamysłów, umiejętności, osiągnięć, zadowolenia i afirmacji osobowości twórczej. Ich realizacja wymaga różnych form aktywności określanych zwykle terminami „twórczość”, „kreatywność”, „odkrywczość”. Jak proponuje T. Tomaszewski (1976), typowymi formami regulacji stosunków człowieka z otoczeniem są przystosowanie się (obejmuje procesy adaptacji i oddziaływania na otoczenie) oraz działanie. W rezultacie, do typowych form ludzkiej działalności – jako najważniejszych – zalicza pracę, naukę i zabawę⁵⁶. R. Popek (1985) wyszczególnia różne formy wyrazu (język wyrazu) i zwraca uwagę na ich takie rodzaje, jak: ruchowo-mimiczna, ruchowo-muzyczna, słowna, słowno-muzyczna, muzyczna, plastyczna, konstrukcyjno-techniczna, zabawowa⁵⁷.

Zróżnicowane potrzeby w zakresie aktywności artystycznej osób ją podejmujących (w różnym wieku i na różnym poziomie) oraz wiążące się z tym różnorodne zainteresowania sprawiają, że oferta form włączania artystycznego jest dość bogata, zróżnicowana zarówno od strony treści, jak i sposobów organizowania. Stąd też na potrzeby niniejszego opracowania przyjąć można, iż zależnie od treści wyróżniać należy formy **uogólnionego udziału** w aktywności włączającej artystycznie (czynne i bierne uznawanie wartości artystycznych poprzez

⁵⁵ Klasyfikacji dokonano za: R. Więckowski, *Pedagogika wczesnoszkolna*, WSiP, Warszawa 1998.

⁵⁶ T. Tomaszewski, *Podstawowe formy organizacji i regulacji zachowania*, [w:] T. Tomaszewski (red.), *Psychologia*, PWN, Warszawa 1976, s. 491–533.

⁵⁷ R. Popek, *Psychologiczna analiza uzdolnień plastycznych młodzieży*, [w:] S. Popek (red.), *Twórczość artystyczna w wychowaniu dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1985, s. 96.

utrwalanie zachowań i ich rezultatów, które dotyczą zarówno własnych aktów twórczych, jak i całego otoczenia artystycznego). W ramach ogólnego udziału wyodrębnić warto **przedmiotowy udział** w aktywności włączającej artystycznie (samorozwój, wsparcie ze strony środowiska artystycznego i twórczego, organizowany rozwój w warunkach dobrostanu kulturowego), a także **podmiotowy udział** w aktywności włączającej artystycznie (rozwój duchowy, sztuka, piękno, prawo, obyczaje, moralność, rozwój intelektualno-artystyczny, doskonalenie własnego rzemiosła artystycznego, osobisty wkład własny, indywidualne zaspokajanie potrzeb o charakterze artystycznym, czyli stałych elementów niezbędnych do podjęcia aktywności artystycznej i twórczej).

Na podstawie ogólnie przyjmowanej klasyfikacji form artystycznego udziału daje się dokonać ich jednoznacznego podziału na takie, jak: muzyka, teatr, literatura, plastyka, rękodzieło artystyczne, sztuki użytkowe, film, taniec, ruch artystyczny, fotografia, modelarstwo, radiotechnika, technika komputerowa, sztuka cyrkowa, sztuka sportowa, hobby.

W zakresie sposobu warunkującego dobór form aktywności artystycznej można zasugerować między innymi ich następujący podział na: zbiorowe widowiska, wydarzenia artystyczne, imprezy okolicznościowe, festyny, konkursy, festiwale, zabawy ludowe lub/i regionalne, występy, przeglądy, pokazy, bale, prezentacje, koncerty, turnieje, spektakle, recitale, występy.

Ilościowe i czasowe kryterium doboru form artystycznego udziału pozwala na taki ich podział, jak: indywidualne, grupowe, zespołowe, zbiorowe, masowe, jednorazowe, okazjonalne, intencjonalne, okresowe, cykliczne, stałe.

Ze względu na zakres ostatecznego wyniku udziału przyjmowanej aktywności artystycznej można zaproponować ich takie formy, jak: edukacyjna, wychowawcza, poznawcza, inspirująca, kształcąca, usprawniająca, stymulująca, rozrywkowa, terapeutyczna, rozwijająca, utrwalająca, włączająca, integrująca, odtwórcza, twórcza, zabawowa, odkrywczą, relaksacyjna, animacyjna, eksploracyjna, heurystyczna, samoregulacyjna.

Z uwagi na konieczność ograniczenia się do ogólnej prezentacji form aktywności artystycznej omówione zostaną wyłącznie wybrane ich odmiany, mające fundamentalne znaczenie dla kształtowania procesu twórczej dojrzałości artystycznej jednostki. Wśród nich można wyróżnić następujące: aktywność teatralna, aktywność muzyczna, aktywność ruchowo-taneczna, aktywność słowno-literacka, aktywność badawcza, aktywność plastyczna, aktywność muzyczno-plastyczna, aktywność zabawowa.

Ważnym etapem w procesie rozwoju aktywności artystycznej jest działalność teatralna. Jak podkreśla twórca teatru „Scena Plastyczna” L. Mądzik (2000), *jedną z najpiękniejszych cech sztuki jest tajemnica*⁵⁸. J. Limon (2003) charakteryzuje teatr

⁵⁸ Za: S. Popek, *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wyd. UMCS, Lublin 2003, s. 9.

następująco: *teatr to sytuacja komunikacyjna wynikająca ze zgodnego założenia odbiorcy i wykonawcy, iż czas przeszły (lub przyszły) odbiorcy stanowi teraźniejszość wykonawcy, który zarazem najczęściej udaje, że jest kimś innym, a ponadto, że znajduje się w innej niż odbiorca przestrzeni*⁵⁹. Inaczej mówiąc, teatr to nie tylko komunikacja, iluzja, widowisko, przestrzeń, lecz także zwierciadło kultury i sztuki, tajemnicy duszy, myśli, potrzeb duchowo-intelektualnych i emocjonalnych człowieka. Wpływ teatru na psychikę jednostki, według S. Rzęsikowskiego (1992/1993), jest przemożny. Zakłada on, że *sztuka teatru jest najbliższa literaturze spośród innych nauk*⁶⁰. Uczestnicy działań teatralnych (zarówno aktor, jak i odbiorca) intensywnie utożsamiają się z bohaterami (szczególnie pozytywnymi) lub też piętnują negatywne cechy postaci literackich w zetknięciu się z bohaterem negatywnym. W efekcie dzieje się tak, że sylwetki bohaterów, atmosfera, przestrzeń artystyczna dzieła scenicznego silnie wpływają na świadomość teatralnego odbiorcy (biernego lub/i czynnego) i kształtują ją psychologicznie, estetycznie, emocjonalnie, twórczo. Jak podkreśla A. Ungeheuer-Głąb (2007), [...] *proste reakcje emocjonalne, jakie wzbudza w dziecku utwór literacki (zdziwienie, radość, strach, uspokojenie, zaniepokojenie), w późniejszym okresie są podstawą do budowania przez młodego odbiorcę własnego smaku estetycznego i upodobań literackich, a w kontekście wartości wychowawczych – stosowania właściwych zasad i norm postępowania*⁶¹. Uczestnik aktywności teatralnej, pozostający pod silnym wpływem przeżyć opartych na emocjonalnym stosunku do dzieła, ma pełną możliwość wcielenia się w określone role, może próbować rozwiązywać problemy i kształtować własne postawy społeczne na wzór wybranych przez siebie bohaterów występujących w dziele scenicznym. Tym samym uczestnik aktywności teatralnej ma szansę poznania bohaterów przez pryzmat swych uczuć i mimo woli będzie ulegać ich oddziaływaniom.

Aktywność teatralna (szczególnie w początkowym okresie) winna mieć charakter zabawowy, swój odrębny styl, oryginalność, naiwność, czasem wręcz prymitywizm, ale jednak winna być rezultatem wytworu zdolności wywoływania zmian i aktywizowania przez sztukę. Sztuka teatralna, dzięki umiejętnościom i doświadczeniu artystycznemu, jakie daje, pozwala jej uczestnikom na stanie się kimś lub czymś więcej niż sobą. Poprzez spontaniczność i improwizowaną kreację uruchamia się intuicja, inwencja, wyobraźnia, a dzięki charakterystycznej dla jednostki zdolności do życia fikcją ma ona możliwość odkrywania rzeczywistości w sposób, jakby doświadczała jej realnie. Dzięki aktywności teatralnej uczestnik może odtwarzać i poddawać obserwacji zachowania innych ludzi, a tym samym obserwować zachowania własne. Może

⁵⁹ J. Limon, *Trzy teatry*, Wyd. Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2003, s. 5.

⁶⁰ S. Rzęsikowski, *Kształcenie teatralne dzieci i młodzieży*, Język polski w szkole dla klas IV-VIII nr 3, 1992/1993, s. 12.

⁶¹ A. Ungeheuer-Głąb, *Tekst poetycki w edukacji estetycznej*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2007, s. 27.

on odkryć, skąd się biorą i co w efekcie można uzyskać. Taka aktywność pozwala skonfrontować własne poglądy z poglądami innych. Tak więc ekspresja, wyobraźnia, zabawa, nawiązywanie wciąż nowych kontaktów to pojęcia nierozzerwalnie związane z istotą aktywności teatralnej. Aktywność teatralna jako forma, w której wykorzystujemy wszystkie zmysły, zwiększa szanse jej uczestników na przyswajanie nowej wiedzy, rozwijanie wszystkich typów inteligencji, zdolności, całego zespołu cech, które mają ogromne znaczenie dla indywidualnych losów jednostki.

W ramach aktywności teatralnej uczestnicy mają szansę doświadczania: samorodnej twórczości; zespołowej pracy nad spektaklem, widowiskiem, prezentacją; pracy opartej na sztukach improwizowanych o charakterze groteski, karykatury, gestu mimicznego, pantomimy; teatru lalki; teatru tańca; projektów, np. światło–muzyka, gest i brzmienie, ruch–światło, plastyka i słowo mówione, muzyka i słowo, sztuka cyrkowa i muzyka, doświadczanie natury martwej, zagadki koloru w sztuce. W tego rodzaju formach aktywności teatralnej możliwość „wyżycia się” uczestników przynosi satysfakcję, zadowolenie, dobre samopoczucie, korzystnie wpływa na rozwój psychofizyczny, duchowy, estetyczny – uwalnia od wszelkich uprzedzeń, lęków i barier.

Aktywność artystyczna jednostki ujawnia się również w formie działań o charakterze muzycznym. Jedną ze znanych metod rozwoju twórczych dyspozycji człowieka jest tworzenie muzyki. J. Wierszyłowski (1981) podkreślał szczególne znaczenie wychowawcze muzycznej aktywności twórczej. Stwierdził, że muzyka daje największe możliwości twórczego działania i kształtowania takich cech osobowości, jak funkcje emocjonalno-motywacyjne oraz poznawcze, wspiera rozwój pomysłowości twórczej, uczy otwartości na kontakty społeczne i kształtuje pozytywne cechy charakteru. Autor wykazał, że *[...] nieodzowną zdolnością warunkującą działanie twórcze jest fantazja i wyobraźnia. Pierwiastek twórczy fantazji ujawnia się w wyobrażaniu nowych układów i przedmiotów, których w wyobrażanym kształcie dotąd w rzeczywistości nie było. Tę zdolność twórczą można określić przez wielkość inwencji twórczej (oryginalność), jej bogactwo, wielokształtność i różnorodność. Wyobraźnia jest tu zdolnością współtwórczą, stanowi teren procesów fantazji*⁶².

Powołując się na analizę dotychczasowego doświadczenia pedagogiczno-edukacyjno-artystycznego, możemy stwierdzić, że muzyka sprzyja twórczym poszukiwaniom i odkryciom. Aktywna twórczość muzyczna jest pewną formą samorealizacji, a także spełnia funkcję psychohigieniczną. Następstwem aktywnej twórczości muzycznej jest rozwój indywidualnych możliwości percepcyjnych, uwagi, wrażliwości estetycznej, co pozwala kształtować także osobowość⁶³.

⁶² J. Wierszyłowski, *Psychologia muzyki*, PWN, Warszawa 1981, s. 165.

⁶³ Zob. L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz (red.), *Edukacja artystyczna wobec przemian społeczno-oświatowych*, Wyd. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2002; L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz, (red.), *Sztuka w kontekście oddziaływania na człowieka*, Wyd. Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2006.

Przemiany te znajdują wyraz między innymi w różnorodności przekształceń jakim podlega systematycznie działalność artystyczna. Aktywność muzyczna, jak każda forma uczestnictwa człowieka w kulturze i sztuce, wymaga wsparcia ze strony mistrza, który wykorzystując własne metody, skutecznie oddziałuje na psychikę jednostki, dzięki czemu umożliwia jej harmonijny rozwój dyspozycji twórczych.

Realizacja indywidualnie opracowanych i przyjętych metod może się odbywać w toku zajęć, w trakcie których preferowana jest zazwyczaj twórczość swobodna, spontaniczna, jak też w czasie zajęć, w których uwagę zwraca się głównie na twórczość kierowaną. W tego typu zajęciach swoboda działania może być jednak znacznie ograniczona.

Uczestnicy aktywności muzycznej lubią śpiewać, słuchać muzyki, która jest dobrym sposobem na wyrażanie spontaniczności. Mają oni możliwość w sposób spontaniczny określać zasady udziału, poszukiwać oryginalnych rytmów, komponować melodie do znanych słów, układać zagadki muzyczne, malować obrazy w przestrzeni, tworzyć komputerowe etiudy muzyczne, poruszać się wirtualnie w świecie barwy, przestrzeni, zjawisk natury. Jak uznaje M. Namysłowska-Żeleźnik (2006), każda jednostka nosi w sobie muzykę spontaniczną, ma potrzebę muzycznej zabawy, śpiewu, tańca, gry na instrumencie, tworzenia własnych śpiewanek⁶⁴. Różnorodność form sprawia, że każdy uczestnik tego rodzaju aktywności może znaleźć coś interesującego dla siebie, coś wyjątkowego i niezwykłego. Zachęcając potencjalnego uczestnika do samodzielnej ekspresji i tworzenia, warto na początku twórczości muzycznej uwzględnić rozwój fazy fantazji poprzez formę aktywności jaką niewątpliwie jest improwizacja. Z ekspresją rytmiczną i wokálną związana jest ekspresja ruchowa, bowiem aktywność muzyczna powinna być dla jej uczestników źródłem radości, sprzyjać odprężeniu, ożywiać pracę umysłu. Bogatym źródłem inspiracji mogą okazać się utwory poetyckie, ponieważ uczestnicy potrafią muzyką i ruchem okazać nastroj i treść słuchanego utworu oraz z dużą precyzją dokonać charakterystyki bohaterów opowiadań muzycznych. Jeszcze inny aspekt w tworzeniu nawyków aktywności artystycznej z wykorzystaniem muzyki ma jej zastosowanie w obrazach filmowych. Jak zauważa Ł. Demby (2002), *Podobnie jak muzyka, film odznacza się płynnością, ciągłością. [...] Może dlatego z taką łatwością muzyka potrafi przejąć narracyjną funkcję obrazu filmowego*⁶⁵. Dodać trzeba, że narracja filmowa wykształca sposoby rozumienia towarzyszącej jej muzyki, porządkując

⁶⁴ M. Namysłowska-Żeleźnik, *Percepcja muzyki na różnych poziomach edukacji artystycznej wobec przemian edukacyjnych*, [w:] L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz (red.), *Edukacja artystyczna...*, op. cit., 2002, s. 109–124.

⁶⁵ Ł. Demby, *Poza rzeczywistością: spór o wrażenie realności w historii francuskiej myśli filmowej*, Rabid, Kraków 2002, s. 15.